

Сірі бджоли
Андрій Юрійович Курков

...У селі Мала Староградівка, яке знаходиться в так званій сірій зоні, залишилися жити лише двоє – пенсіонер сорока дев'яти років Сергій Сергійович і його колишній однокласник Пашка. І вони, маючи абсолютно протилежні погляди на життя, змушені миритися, хоча до одного заходять в гості українські військові, а до іншого – сепаратисти. Головна турбота Сергійовича – як і куди з настанням весни відвезти подалі від війни своїх бджіл – всі шість вуликів. Відвезти туди, де не стріляють, щоб згодом у меду не було присмаку війни. Зібравшись у дорогу, бджоляр і сам поки не уявляє, які випробування чекають на нього і на його бджіл. Після не зовсім вдалої зупинки біля Запоріжжя він вирішує їхати з бджолами до Криму, до татарина, з яким познайомився понад двадцять років тому на з'їзді бджолярів. Він навіть уявити собі не може, що літо, проведене в Криму, навчить його не довіряти не тільки людям, а й власним бджолам.

Андрій Курков

Сірі бджоли

Автор висловлює щире подяку за допомогу під час роботи над романом:

Кястутісу Тубісу (Литва) за уроки бджільництва,

Айдеру Муждабаєву, Гульнарі Бекіровій та Ільмі Умерову за консультації з питань мови, традицій та історії кримських татар.

1

Холод підняв Сергійовича біля третьої ночі. Змайстрована власноруч за малюнком у журналі «Улюблена дача» буржуйка-камін зі скляними дверцятами та з двома конфорочними кругами для приготування їжі більше не дарувала тепла. Бляшані відра, що стояли поруч, виявилися пустими. У темноті він опустил руку до найближчого і пальці торкнулися вугільної крихти.

– Добре! – спросоння пробурмотів він. Натягнув штани, уліз голими ступнями у тапки, зроблені з обрізаних валянків, накинув кожуха і, захопивши відра, вийшов у двір.

Зупинився за сараєм перед купою вугілля. Поглядом лопату знайшов – надворі було

набагато світліше, ніж у будинку. Гучно посипалися вуглики, об дно відер ударяючись. А коли перший шар дно покрив, то і звук гучний зник, ніби далі вони німотно сипалися.

Десь далеко гармата вистрілила. А за півхвилини знову постріл, тільки ніби як з іншого боку долинув.

– Що, не спиться дурням? Чи зігрітися вирішили? – буркнув Сергійович незадоволено.

Повернувся у темноту будинку. Запалив свічку. У ніздрі прийнятний, теплий медовий іі запах вдарив. Тихе, звичне і заспокійливе цокання будильника, що стояв на вузькому дерев'яному підвіконні, почув. Усередині буржуйки залишалося ще трохи жару, але все одно без трісок і паперу холодне, принесене з морозу вугілля, не розпалювалося. Уже після того, як затанцювали за прокопченим склом довгі синюваті язички полум'я, вийшов хазяїн дому на двір ще раз. Далека канонада, всередині дому майже не чутна, долинала зі східного боку.

Але тут інший, більш близький звук привернув увагу і змусив Сергійовича напружити слух: сусідньою вулицею явно машина проїхала. Проїхала і зупинилася. У селі ж лишень дві вулиці: Леніна і Шевченка, та один провулок Мічуріна. На Леніна сам він живе, у «не гордій самотині». А машина, значить, проїхала по Шевченка.

Там також лише один житель лишився – Пашка Хмеленко, також ранній пенсіонер, майже одноліток, ворог дитинства з першого класу їх сільської школи. Його город виходить на Горлівку, тобто на одну вулицю він до Донецька ближче буде, ніж Сергійович. А у Сергійовича город в інший бік, до Слово'янська.

Скочується його город до поля, що спочатку вниз іде, а потім знову угору піднімається, до Жданівки. Самої Жданівки з городу не видно, вона ніби за пагорбом ховається. А от українську армію, що у пагорб той бліндажами й окопами вкопалася, чути час від часу. А коли не чути, все одно Сергійович знає, що вона там, зліва від лісосмуги, вздовж якої ґрунтівою трактори та вантажівки раніше їздили, у бліндажах та окопах сидить.

Так само, як місцева братва разом з російським військовим інтернаціоналом у своїх бліндажах чай з горілкою п'є за Пашкиною вулицею Шевченка, за городами, за залишками старого абрикосового саду, посаженого ще у радянські часи і за полем, яке війна без селян залишила, як і те поле, що між городом Сергійовича і Жданівкою лежить.

Тихо тепер тут! Уже тижня зо два, як тихо. Не стріляють вони поки один в одного! Може, набридло? Може, снаряди і патрони на майбутнє бережуть? А може, не хочуть турбувати останніх двох мешканців Малої Староградівки, що вчепилися за свої хати-господарства сильніше, ніж собака за улюблену кістку.

Решті малостароградівців на самому початку бойових дій виїхати захотілося. Вони і виїхали. Бо за життя боялися більше, ніж за власне майно і з двох страхів сильніший обрали. У Сергійовича переляку за своє життя від війни не сталося. Сталося від війни у нього певне нерозуміння і раптова байдужість до всього, що його оточувало.

І ніби всі відчуття зникли, окрім одного – відчуття відповідальності. Але і це

відчуття, здатне у будь-який час доби стурбованість викликати, учував він тільки до своїх бджіл. Але зараз у них зимівля, стіни у вуликах товсті, зверху на рамках під кришками закритими – полотна волоку. Ззовні і з боків – пластини заліза. Хоча вулики і в сараї, але лихий снаряд може з будь-якого боку прилетіти і тоді уламки спочатку залізо посічуть, а потім у них може і сили не вистачить дерев'яні стіни вуликів наскрізь пробивати та бджолину смерть сіяти?

2

Пашка прийшов до Сергійовича опівдні. Господар дому якраз друге відро вугілля до буржуйки засипав, а зверху на неї чайник поставив. Думав на самоті чайку попоти, та не вийшло.

Перед тим, як незваного гостя до хати пустити, закрив притулену до стіни «сторожову» сокиру віником. А може у Пашки для самооборони пістолет є чи «калашніков»? Хто знає? Побачить сокиру в коридорі і либитися почне, як він уміє, коли схоче показати, що співрозмовника за дурня має. А у Сергійовича для самооборони тільки сокира і є. Більше нічого. На ніч він сокиру під ліжко кладе, і сон його тому глибокий і спокійний буває. Не завжди, звичайно.

Відкрив Пашці Сергій Сергійович двері. І хмикнув не дуже привітно слідом своїм думкам, які в одну мить вивалили на сусіда з вулиці Шевченка гору звинувачень, у яких, здавалося, ніколи термін придатності не вийде. Нагадали думки, як той паскудив, бився з-під тишка, ябедничав учителям, списувати не давав. Скажете: за сорок років можна було б вже і пробачити та забути про все! Ну, пробачити – це так! Але як забути, якщо у них у класі навчалось сім дівчат і лише двоє хлопців: він і Пашка.

А значить, не було у Сергійовича у шкільному класі друга, був тільки ворог! Хоча «ворог» звучить якось вже зовсім тяжко і серйозно! От в українській мові гарне слово є – «враженнячко». Воно краще підходить. Це такий собі «ворог», якого ніхто не боїться!

– Ну привіт, Серий! – ледь напружено привітався Пашка, увійшовши в дім. – Електрику вночі давали! – повідомив він, приміряючись поглядом до віника, щоб прихватити його та сніг з черевиків змахнути.

Узяв віника, а угледів сокиру – вуста скривив.

– Брешеш! – спокійно йому Сергійович сказав. – Давали б електрику – я б від неї прокинувся! У мене світло крізь увімкнене, щоб не пропустити, коли з'явиться!

– Та ти міцно спав, мабуть! Ти ж так спиш, що і від вибуху не прокинешся! А його ж і давали всього на півгодини. Ось, дивися, – показав він хазяїну дому мобільник. – Навіть підзарядити встиг! Може, подзвонити кому хочеш?

– Нікому мені дзвонити! Чай будеш? – не глянувши на телефон, спитав Сергійович.

– А чай звідки?

– Звідки?! Від протестантів!

– Ну ти даєш! – здивувався Пашка. – А у мене давно скінчився!

Сіли за столик. Пашка спиною до буржуйки. Від неї і її залізної труби, яка стовпом у стелю піднімалася, йшло тепло.

– А чого такий слабий? – пробурчав гість, глянувши у чашку. І тут же, вже іншим, більш привітним голосом спитав: – А пожерти у тебе нічого нема?

Погляд Сергійовича сердитим став.

– До мене гуманітарку ночами не возять!

– До мене також!

– А що до тебе возять?

– Та нічого!

Сергійович хмикнув. Пригубив чаю.

– І що, цієї ночі також ніхто не приїздив?

– А ти що, бачив?

– Ага, за вугіллям ходив, як холодно стало.

– Ну так це ж наші, звідти! – кивнув Пашка. – На розвідку.

– І що розвідували?

– Та перевіряли: чи є «укри» у селі!

– Брешеш! – Сергійович уперся поглядом прямо у бігаючі Пашкині очиська.

Той, як до стіни припертий, одразу здався.

– Ага, брешу, – признався. – Пацани якісь. Сказали, що з Горлівки. Пропонували «ауді» за триста баксів без документів.

– І що, купив? – усміхнувся Пашка.

– Я що, дебіл? – Пашка заперечив, мотнувши головою. – Якщо б я пішов у дім за грошима, вони б за мною і ніж у спину! Що я не знаю, як це робиться?

– А чого ж вони до мене не під'їхали?

– А я їм сказав, що один у селі. Та і переїзду тепер з Шевченка на Леніна немає. Там же воронка від вибуху, біля Митькових. Тільки танк пройде!

Сергійович мовчав. Лише продовжував дивитися на Пашку, на його шахрайську фізіономію, яка гарно би старому кишеньковому злодію пасувала, якого багато разів ловили, били і тому полохливий він. На Пашку, який у свої сорок дев'ять на

десять років старішим самого Сергійовича видавався. Чи то через обличчя, чи то через щоки, обшарпані, ніби все життя тупою бритвою брився і шкіру свою псував.

Дивився і думав, коли б не залишилися вони тут удвох на все село, ніколи б знову розмовляти з ним не став. Так і жили б паралельно кожний на своїй вулиці і своїм життям. Він, Сергійович, на Леніна, а Пашка б на Шевченка. І ніколи б до самої смерті не розмовляли. Якби не війна.

– Давно у нас тут не стріляли, – зітхнув гість. – А он у Гатній раніше тільки вночі із гармат бахали, а тепер уже і вдень!.. А ти, – Пашка раптом голову ледь вперед нахилив, – якщо наші про що попросять, зробиш?

– Які «наші»? – невдоволено перепитав Сергійович.

– Ну, наші, донецькі! Що ти придурюєшся!

– Мої «наші» у сараї, а більше ніяких «наших» не знаю. Ти мені також не дуже-то «наш»!

– Та досить бичитися! Не виспався, чи що? – Пашка показово скривив губи, щоб своє невдоволення виказати. – Чи твої бджоли померзли, так ти на мені зло зганяєш?

– Я тебе померзну! – у голосі хазяїна дому жартівлива погроза прозвучала. – Ти, якщо щось проти моїх бджіл скажеш...

– Та я що, я твоїх бджіл поважаю! Навпаки, турбуюся! – поспішив перебити його Пашка, почав «вмикати задню». – Не второпаю я, як вони зимують? Їм хіба в сараї не холодно? Я б там від холоду здох!

– Поки сарай цілий – не холодно! – Сергійович пом'якшав. – Я слідкую! Щодня перевіряю.

– А як вони у вуликах сплять? – спитав Пашка. – Як люди?

– Ага, як люди! Кожна у своєму ліжечку.

– Так опалення ж там у тебе нема! Чи зробив?

– А їм не треба! У них всередині плюс тридцять сім. Самі себе гріють.

Розмова, яка перейшла на бджолину тему, зазвучала більш дружньо. Пашка зрозумів, що на такій спокійній ноті і йти можна. Навіть попрощатися вийде, а не так, як минулого разу, коли Сергійович його матом послав.

– Ти, до речі, про пенсію не подумав? – спитав наостанок.

– А що тут думати? – Сергійович плечима здвигнув. – Як війна скінчиться, мені поштарка одразу за три роки принесе! Ото тоді заживу!

Усміхнувся Пашка, хотів хазяїна дому якось підколоти, але промовчав.

Перед тим, як піти, ще раз поглядом із Сергійовичем зустрівся.

– Слухай, а може, поки зарядка є, – знову простягнув йому мобільник, – Віталіні своїй подзвониш?

– Яка ж вона моя? Уже шість років, як не моя. Ні, не буду.

– А дочці?

– Іди вже! Я ж сказав – нема кому мені дзвонити!

3

– Що ж це може бути? – міркував уголос Сергійович.

Він стояв на межі городу перед білим полем похилим, яке широким язиком донизу линуло, а потім так само поступово вгору піднімалося, до Жданівки. Там, де лежав засніжений горизонт, ховалися укріплення української армії. Роздивитися їх звідси Сергійович не міг. Далеко, та і зір вже не той.

Праворуч відходила туди ж, угору, пологим підйомом, подекуди густа, подекуди «рідка» лісосмуга вітрозахисту. Правда, вгору починала вона відходити тільки від злому землі, а до повороту на Жданівку висаджені були дерева рівною лінією по нижньому злому уздовж ґрунтівки, яка зараз сумирно під снігом лежала, оскільки з початку військових дій ніхто нею не іздив. А коли до весни 2014-го іздили, то доїхати могли і до Світлого, і до Калинівки.

Сергія Сергійовича сюди, на край городу, зазвичай ноги виносили, а не думки. У дворі він блукав часто: господарство оглядав. То у сарай до бджіл, до у сарай-гараж до своєї зеленої «четвірки», то до купи вугілля, що маліла щодень, але все одно давала певність на завтрашнє й позавтрашнє тепло. Іноді ноги несли його до саду, і тоді зупинявся він біля сплячих від холоду яблунь та абрикосів. А іноді, хоч і рідше, опинявся скраю городу, де так само потріскувала крихко під ногами безкінечна снігова кора. Там черевики ніколи не провалювалися глибоко, бо зимній вітер завжди сніг донизу у поле скочував, до злому. А значить, залишалося його нагорі, і на городі у Сергійовича небагато.

І ось ніби треба додому йти, обід скоро, та ця пляма там, на підйомі поля до українських окопів, до Жданівки, бентежила Сергійовича і не відпускала його. Пару днів тому, коли він востаннє на край городу виходив, не було на білосніжному полі жодних плям. Лише сніг, до якого як придивлятися, то білий шум починаеш чути – це така тиша, що за душу холодними руками бере і довго не відпускає.

Тиша тут, звичайно, особлива. Звуки, до яких звикаєш і на які уваги не звертаєш, також є частиною тиші. Як, наприклад, відгомін далеких артобстрілів. Ось і зараз – Сергійович змусив себе прислухатися – десь праворуч, кілометрів за п'ятнадцять, б'ють, і десь ліворуч – теж наче, якщо тільки це не відлуння.

– А може, людина якась? – знову запитав себе вголос Сергійович, вдивляючись.

На мить здалося, що повітря прозорішим стало.

«Ну а що ще там може бути? – подумав. – Був би бінокль, все б роздивився! Та грівся б уже вдома, в теплі... А може, Пашка бінокль має?»

Повели тепер ноги його слідом за думками – до Пашки. Позаду лишилася обійдена скраю воронка він снаряду біля дому Митькових. Далі по Шевченко – слідами від машини, що недавно проїхала, про котру міг Пашка і правду, зрештою, сказати, а міг і збрехати – хіба важко це йому зробити!

– Маєш бінокля? – не привітавшись, спитав у ворога дитинства, що відчинив двері.

– Маю, а тобі навіщо? – Пашка, схоже, також вирішив не вітатися: до чого зайві слова вимовляти?

– Там, з мого боку, на полі лежить щось. Може і труп!

– Зараз! – Очі у Пашки загорілися питальним вогником. – Зачекай!

Воронка біля дому Митькових лишилася позаду. Сергійович на ходу подивився в небо – здалося йому, що вже темніє, хоча навіть найкоротші зимові дні не закінчуються о пів на другу! Потому кинув оком на масивний старий бінокль, що теліпався на коричневій шкіряній попрузі на випнутих кожухом уперед грудях Пашки. Груді кожуха, звичайно, так би не випиналися, якби той не загорнув овчиною досередини відвороти коміра. Сам комір стояв парканом довкола тонкої шиї, відповідно захищаючи її від морозного вітру.

– Ну, де? – Пашка притулив бінокль до очей, як тільки зупинилися вони на межі городу.

– Туди он дивися, прямо і трохи направо, на підйомі! – Сергійович вказав рукою.

– Так-так-так, – примовляв Пашка. – Ага! Бачу!

– І що там?

– Труп військовий. А от чий? І де ж його шеврончики? Ні, не видно. Невдало ліг!

– Дай глянути! – попросив Сергійович.

Пашка зняв бінокля з шиї, простягнув.

– Тримай, пасічник! Може, в тебе око гостріше!

Те, що темним віддалік здавалося, при наближенні виявилось зеленим. Мрець лежав на правому боці, потилицю до Малої Староградівки, а значить, обличчям до українських окопів.

– Що бачиш? – спитав Пашка.

– Що бачу? Лежить. Мертвий. Солдат. Хрін його зна, чий! Мо' тих, мо' цих!

– Ясно, – Пашка кивнув, і голова його усередині високо піднятого овечого коміра своїм рухом викликала у Сергійовича, що вже відвів від очей окуляри бінокля, посмішку.

– Ти чого? – підозріло спитав Пашка.

– Та ти як той дзвін перевернутий у своєму комірі. Голова дуже маленька для таких розкошів!

– Яка е, – огризнувся Пашка. – Зате у маленьку голову пулі влучити складніше, а у велику, як у тебе, і за кілометр поцілиш!

Почимчикували вони разом через сад-город-двір до хвіртки на Леніна. Мовчки, один на одного не дивлячись. Там Сергійович попросив Пашку на пару днів бінокля йому лишити. Пашка лишив. І до провулка Мічуріна пішов, не озираючись.

4

Вночі Сергій Сергійович не від свого холоду піднявся, а від чужого, що наснився. Точніше: наснилося йому, що він солдат. Убитий і на снігу покинутий. І мороз страшний довкола. Мертве тіло і так коцюбне, а тут прямо каменем узялося і само стало холод випромінювати. І лежав Сергійович у сні всередині цього кам'яного тіла. Лежав і відчував, як у сні, так і поза ним – у своєму власному тілі – холодний жах. Терпів, доки сон не відпускав. А як тільки сон відійшов, встав він з ліжка. Зачекав, доки пальці від пережитого у сні холоду тремтіти перестануть. Підсипав з відра до буржуйки вугільних «горіхів». Присів у темноті до столу.

– Що ж ти мені спати не даєш? – прошепотів.

Сидів з півгодини. Очі до темноти звикли. Повітря у кімнаті горизонтально розшарувалося.

Щиколоткам холодно стало, а плечам і шиї – тепло.

Зітхнув Сергійович, свічку жовту запалив, підійшов до шафи, відкрив ліві дверцята. Свічку до нутроців шафи підніс. Там серед пустих вішаків висіла сукня дружини, колишньої дружини Віталіни. Вона її навмисно лишила. Як прозорий натяк. Як одну із причин того, що пішла.

У тремтячій через маленьке полум'я напівтемряві візерунок сукні не надто «прочитувався», але Сергійовичу і не треба було. Він його знав достеменно, увесь його невибагливий сюжет-візерунок: на блакитній тканині великі руді мурахи біжать, одні вгору, інші вниз сукні, густо-густо, мабуть тисячі мурах! Це ж треба було якомусь винахіднику одягу таке придумати?! Ні, щоб просто і як у всіх красиво: сукня у горошок чи у ромашки, чи у фіалки?

Задавив Сергійович за звичкою вогник свічки великим і вказівним пальцями правиці. Солодкий прощальний димок свічки носом вловив. І знову ліг у ліжку. Під ковдрою тепло. У такому теплі і сні мають снитися теплі, а не такі, що пронизують жахом холодним!

Очі ніби самі закривалися без його участі. І ось вже закритими очима, дрімаючи, знову знайома сукня з мурахами бачиться йому. Тільки цього разу не у шафі, а на

ній, на Віталіні. Довга, за коліна. І мурахи ці руді ніби бігали тканиною від того, що йшла Віталіна вулицею Леніна, і вітерець поділ сукні розвівав. А Віталіна не крокувала, а пліла. Так само, як вона вперше з двору вийшла. Можна сказати, вибралася, щоб себе вулиці і селу пред'явити, як певний важливий документ, від одного виду котрого усі зустрічні відступитися зобов'язані.

Ще не всі сумки та валізи розпакувала вона у той перший після переїзду з Вінниці день, але одразу з речей «мурашину» сукню витягла, випрасувала, одягла і пішла до церкви, що у кінці вулиці. Він намагався її спинити, умовляв щось інше вдягти, та де там! З її характером і любов'ю до «красивого» умовити було важко. Неможливо навіть. Думала вона тоді, що Сергій разом з нею вулицею прогуляється, але він її тільки до хвіртки провів. А далі йти з дружиною, у «рудих мурахах» вбраною, засоромився.

І крокувала вона сама, сміливою і навіть зухвалою ходою, приваблюючи сусідів і сусідок до парканів, вікон і хвірток. Живим же тоді село було – майже у кожному дворі сміх дитячий дзвенів! Зрозуміло, що кілька наступних днів все село їй кісточки перемивало.

Але ж він її не за сукню покохав і одружився! Без сукні вона була набагато ліпша і тільки йому належала! Шкода, що не так довго, як хотілося.

Дивно, але сон, що охопив Сергійовича, показав йому цей перший променад селом Віталіни інакше, ніж насправді то було. У сні йшов поруч. І за руку тримав. І з сусідами і сусідками вітався, кивав, хоча погляди їх приклеювалися до сукні з мурахами, як мухи приклеюються влітку до вивішеної над столом стрічки-липучки.

Дійшли вони у сні до церкви, але у її відкриті ворота заходити не стали, а обійшли божий дім і ступили на землю кладовища, де мовчазні хрести і надгробки забирають у людей бажання посміхатися чи говорити голосно. Там підвів Сергій Віталіну до могили батьків, котрі не дожили і до п'ятдесяти, потім інших своїх родичів показав: сестру батька з чоловіком, двоюрідного брата з двома синами, котрі загинули у п'яній аварії, племінницю також не забув, хоча запроторили її ген на край кладовища, над яром. А все тому, що її батько з головою сільради полаявся, а той як зміг, так і помстився.

Якщо в одному місці довго живеш, то родичів на кладовищі завжди більше, ніж тих, хто живий і здоровий. Підказала тут пам'ять, захопленому тенетами сну, що на кладовище вони дійсно ходили на другий чи третій день після її переїзду, лише вдягнена того разу вона була відповідно – у все чорне. І чорне їй дуже пасувало, так Сергійовичу тоді здавалося. За вікном раптом голосно гримнуло. Здрігнувся Сергійович, втратив нитку сну. Зникло і кладовище, і Віталіна у її «мурашиній» сукні розвіялась, і сам він також пропав. Ніби у кінотеатрі під час показу фільму плівка у проекторі обірвалася.

Не став Сергійович через цей гуркіт очей відкривати.

«Ну, вибухнуло десь, – подумав. – І не так близько, просто калібр великий! Якби близько, то з ліжка б скинуло. А якби у будинок снаряд влучив, то так би і лишився він у цьому сні, де якось і затишніше було, і тепліше, ніж у житті». До того ж і сукня «мурашина» більше не дратувала, а скоріше навіть вже і подобалась!

– Він же у них прямо під ногами лежить! – Пашка не приховував свого сердитого обурення. – Могли б уже і забрати!

З боку розбомбленої церкви дув холодний і колючий вітер. Пашка, здавалося, втискував голову у плечі, намагаючись від нього сховатися за піднятим коміром овечого кожуха.

Незадоволений його профіль нагадував Сергійовичу якусь революційну картинку із радянського підручника історії.

Вони знову стояли скраю городу. Пашка зранку супився. Насупленим і двері годину тому на стукіт Сергійовича відкрив, і всередину не покликав.

– Може, він тобі спати і заважає, – бурчав ідучи. – А мені до нього нема діла! Лежить собі та й годі! Рано чи пізно закопають-захоронять!

– Але ж то людина! – намагався пояснити свою точку зору Сергійович, не дивлячись під ноги, а від того і спотикаючись. – Людина має або жити, або у могилі лежати!

– Ляже він, – відмахнувся Пашка. – Прийде час, і всі ляжуть!

– Але може підповземо, хоча б до лісосмуги його відтягнемо, щоб видно не було!

– Я не полізу! Хай лізуть ті, хто його туди посилав!

З твердості голосу Пашки зрозумів пасічник, що розмова ця взагалі марна. Та він продовжував. Продовжував уже і тоді, коли зупинилися вони на втопаному снігу перед полем, що спускалося донизу.

– Дай бінокля! – вимагав Пашка.

Дивився у нього пару хвилин, і губи його кривилися. Не подобалося йому побачене так само, як і Сергійовичу, тільки думки, вочевидь, викликало у нього побачене зовсім інші, не ті, що у пасічника.

– Якби він від них повз, значить «укроп», – взявся Пашка вголос міркувати, віднявши бінокль від очей. – Якби до них, то наш! Якби ж знати, що наш, можна було б хлопцям у Каруселіні сказати, і хай би вони його вночі витягали! Але він уперек лежить! І не ясно, куди повз чи йшов! Ти, Серий, до речі, вночі чув, як прилетіло?

– Ага, – Сергійович кивнув.

– Здається, у кладовище влучили!

– А хто?

– Хрін його знає! Чаю не підкинеш?

Сергійович закусив губу. Відмовляти було незручно, адже прийшов все-таки Пашка на його поклик сюди, хоч і не хотів.

– Підкину, ходімо!

Змішаний підшвами важких черевиків сніг захрустів під їх ногами сухо, як мерзлий пісок.

Сергійович крокував першим. Ішов і думав: у що Пашці чаю відсипати? У сірчану коробку – образиться, у майонезну банку – забагато. На порозі обидва постукали підшвами об бетон, сніг збили.

Насипав таки Сергійович Пашці чаю у майонезну баночку, та не повну, а десь на дві третини.

– Тобі бінокля лишити чи вже надивився? – намагаючись виглядати вдячним, спитав Пашка.

– Так, залиш, – попросив Пасічник. Розійшлися вони цього разу як друзі.

Вже як залишився сам, Сергійович сховався у сарай, бджіл, що зимували, провідав. Перевірив, чи все до ладу. Потім у гараж зазирнув, подивився на свою зелену «четвірку». Думав, чи мотор не завести, щоб перевірити, та злякався, що бджіл потурбує – вони ж поряд, за дерев'яною стіною, – сарай і гараж, як брати-близнюки, та і майже під одним дахом.

За вікном уже сутінки ранні зимові заходили. Зробив Сергійович на ніч запаси вугілля. Піввідра до буржуйки засипав. Дверцята закрив, зверху каструлю води поставив. Буде у нього сьогодні на вечерю гречка з сіллю. А потім прочитає він книжку при свічці – свічок у нього багато тепер. Більше, ніж книжок. Книжки всі старенькі, радянські, у серванті за склом ліворуч від сервізу. Старенькі та читаються легко, і літери чіткі та великі, і зрозуміло все тому, що прості історії розказують. А свічки у кутку. Два ящики. У них вони щільними рядами лежать і кожен ряд від іншого вощеним папером відділено. А він – цей вощений папір – сам уже цінний! З ним і під дощем можна багаття розпалити! І під буремним вітром також! Свічка як загориться, то нічим його не загасиш! Коли снаряд у їх «ленінську» церкву влучив – ну «ленінською» її всі називали тому, що вона у самому кінці вулиці Леніна стояла – і вона, дерев'яна, згоріла, пішов Сергійович туди наступного ранку й у кам'яній прибудові, котру вибухом геть розверзло, два ящики церковних свічок побачив. Забрав їх. Спочатку один додому відніс, потім другий. Ото так добро добром і повернулося, як у Біблії написано. Скільки років він свій віск батьшці для церкви дарував. Якраз на свічки! Дарував-дарував, а потім і свічки у дарунок від Господа отримав. Дуже вчасно – коли електрика пропала. Ось і служать вони йому тепер замість лампочки! Це ж також діло святе – людині у тяжку годину його життя освітлювати!

Після кількох спокійних безвітряних днів зайшов вечір темніший, ніж зазвичай. Зайшов не сам, принесло його невидиме знизу у зимовій темноті хвилювання неба,

де легкі хмари були відтіснені важкими, а з важких повалив несподівано на землю, укриту старим, затверділим від сухого вітру снігом, новий, пухнастий.

Сергійович, позіхаючи, нову порцію довгополуменевого вугілля до буржуйки закинув. Жовту церковну свічку двома пальцями загасив. Ніби вже і все, що перед сном зробити треба було, зробив. Лишалось тільки натягти до вух ковдру та заснути до ранку чи до холоду. Проте тиша через сніг ніби неповна видавалася. А коли тиша неповна, то виникає, супроти волі, бажання зробити щось, щоб заповнити її. Але як? До далеких канонад Сергійович давно звик і стали вони від того важливою частиною тиші. А от сніговій – гість більш рідкісний – взяв і все перекрив своїм шурхотінням позавіконним.

Тиша, звичайно, штука довільна і її, як особисте звукове явище, кожна людина під себе підлаштовує, підпасовує. Раніше тиша у Сергійовича була така ж, як і в інших. Її частиною із легкістю ставало гудіння літака у небі чи спів цвіркуна, що вночі через квартиру долинає. Все неголосне, що не дратує і не змушує озирнутися, зрештою, стає частиною тиші. Так раніше з мирною тишею було. Так стало і з тишею військовою, у котрій військові звуки поглинули мирні, відтіснили звуки природи, але набридли, стали буденними, також ніби під крила тиші лягли, перестали до себе увагу привертати. І лежав тепер Сергійович, охоплений дивним неспокоєм через надто голосний сніговій, як йому видавалося. Лежав і замість того, щоб заснути, думав.

І знову згадався йому мрець, що в полі лежав. Але цього разу думка порадувати Сергійовича поквапилася, підказавши, що тепер вже його точно видно не буде! Адже такий сніг все покриє, і покриє до весни, до відлиги! Ну а навесні все зміниться, природа прокинеться, птахи заспівають голосніше, ніж гармати стріляють. Бо птахи співатимуть ближче, а гармати залишаться там, далеко.

І лише іноді з незрозумілих причин, може хіба зоп'яну чи спросоння, будуть артилеристи на їхнє село, на Малу Староградівку, один чи два снаряди випадково кидати.

Раз на місяць, не частіше. І падатимуть ці снаряди там, де нема вже нічого живого: то на кладовище, то на церковне дворище, то на будівлю старої колгоспної контори, що давно пустою і без вікон маячить.

А він, якщо війна продовжиться, залишить село на Пашку і вивезе своїх бджіл – усі шість вуликів – туди, де нема війни. Де поля не у воронках від вибухів, а у польових квітах чи у гречці, де ходити можна легко і без страху, хоч лісом, хоч полем, хоч путівцем, де людей багато і навіть якщо вони не посміхаються назустріч, то все одно життя вже навіть через їх кількість і безтурботність якимось теплішим здається.

Думки про бджіл втихомирили Сергійовича і ніби сон наблизили. І згадався йому дорогий пам'яті і серцю день, коли приїхав до нього вперше господар Донбасу і майже всієї країни, колишній губернатор її і просто зрозуміла у всіх відношеннях людина, зрозуміла і така, що викликала довіру, як старі бухгалтерські рахівниці з кісточками. Приїхав з двома охоронцями на джипі. Життя тоді зовсім інше було, тихе.

До настання військової тиші лишалось років десять, а то й більше! Сусіди повискакували, дивилися заздрісно і з цікавістю, як заходив людина-гора у хвіртку, як руку Сергійовичу своїм ручищем тиснув. Хтось з них, може, і почув,

як запитав тоді: «То це ти Сергій Сергійович? Це у тебе можна на бджолах подрімати? Ти сам це діло вигадав?» – «Ні, вигадав хтось інший, я у журналі з бджільництва побачив. Але лежанку я сам зробив!» – гордо відповів йому тоді пасічник. «Ну, покажи-но!» – пробасив гість, посміхаючись важкою, але привітною посмішкою. Повів його Сергійович до саду, де шість вуликів по двоє спинами один до одного стояли. На них – дерев'яний щит і тонкий матрац, соломкою набитий.

– Туфлі зняти? – запитав хазяїна гість. Подивився хазяїн на туфлі гостя і обімлів: гостроносі, акуратної форми, з перламутровим виблиском, як іноді бензинові плями в калюжі від яскравого сонця виблискують, тільки перламутр їх був благородніший, ніж бензинові розводи. Перламутр їх світився так, ніби повітря над ними плавалося, як із-за сильної спеки буває. Плавився і, втрачаючи повну прозорість, додавав і до кольору туфель, і до форми ще більшого об'єму, незвичного тремтіння.

– Ні, навіщо знімати?! – замотав головою Сергійович.

– Що, сподобалися? – посміхнувся губернатор, своїми словами змушуючи хазяїна дому погляд від взуття відірвати.

– Та звичайно! Такої краси ще не бачив! – признався Сергійович.

– А в тебе який розмір ноги? – несподівано поцікавився губернатор.

– Сорок другий!

Гість кивнув і приноровився п'ятою точкою до середнього вулика – під ним сходинка-табуретка дерев'яна стояла. Піднявся губернатор на неї, а з неї вже акуратно всівся і на тонкий матрац. Ліг на правий бік, обережно ноги витягнув, і по-дитячому, як школяр на строгого вчителя, подивився на Сергійовича. «Краще на спину чи на живіт?» – спитав він. «На спині краще, – підказав Сергійович. – Більша площа дотику тіла з вуликами». – «Ну ти йди, а я посплю. Тебе покличуть!» – сказав колишній губернатор, кинув погляд на охоронців, котрі стояли трохи збоку від бджолої лежанки. Один з них кивнув, дав знати, що почув.

Сергійович у дім повернувся. Телевізор увімкнув – електрика тоді ще була. Намагався відволіктися, але думками відірватися від важливого гостя і від його туфель не міг. Думки потривожило побоювання: хоч би ніжки у вуликів від тяжкості велетня, що лежав на них, не підломилися! Чай пив, а занепокоєння про можливу крихкість вуликів, які сам майстрував, все не минала. Адже коли майстрував він їх, то лише про зручність для бджіл думав, а про те, що сон на бджолах корисний і цілющий, ще не знав. Триста доларів і літрову пляшку горілки лишив того разу важливий гість як подяку. З того дня усі, хто його, Сергійовича, не любив чи не помічав, вітатися з ним почали, ніби його архангел крилом торкнувся!

За рік по тому, також ранньою осінню, знову приїхав до нього губернатор. На той час Сергійович вже й альтанку довкола лежанки збудував. Таку легку і розкладну, що можна було за годину скласти і за годину розібрати. Матрац ще більш тонким зробив, щоб не глушила солома жодної вібрації від сотень тисяч бджіл.

Гість мав втомлений вигляд. Охоронців з ним було чоловік з десять, та і машин, мабуть, стільки ж на вулиці Леніна уздовж його паркану вишикувалося. Хто у них сидів і чому не виходили вони – цього Сергійович так і не зрозумів. Спав чи лежав удруге хазяїн Донбасу на вуликах годин зо п'ять чи шість. На прощання не

просто тисячу доларів у конверті подарував, а й обійняв сильно, по-ведмежому. Ніби з дорогою йому людиною прощався.

«Ну все, – вирішив Сергійович. – Така удача не повторюється! Не приїде він більше!» Причин так думати було кілька. Одна з них цілком банальна – сон на бджолах тепер рекламували у кожному райцентрі. Конкуренція зашкалювала. А він, Сергійович, ніякої реклами собі не робив. Правда, у селі знали, що колишній губернатор спеціально, навіть із Києва на його бджолах поспати приїжджав. Знали і друзям, рідним та знайомим із інших сіл та містечок розказували. Тож із завидною для інших пасічників регулярністю з'являлися перед хвірткою Сергійовича бажаючі поспати на «губернаторських бджолах». Ціну Сергійович не завищував, особливо приемним клієнтам чай з медом приносив. Говорив з ними залюбки про життя. Удома про життя говорити вже було ні з ким: пішла від нього дружина з донькою, втекли, поки він у Горлівку на базар оптовий іздив. Залишили його душевно зраним. Але він вистояв. Зібрав волю в кулак і не дав сльозам, що навернулися на очі, вниз на щоки скотитися.

І зажив він далі. Спокійно і сито зажив, насолоджуючись влітку дзижчанням бджіл, а зимою – тишею і спокоєм, білосніжністю полів і нерухомістю сірого неба. Міг би так і все життя прожити, та не вийшло.

Щось зламалося в країні, зламалося у Києві, там, де завжди щось не до ладу. Зламалося так, що пішли країною тріщини, як по склу, болісні тріщини, і з тріщин тих кров полилася. Почалася війна, смисл якої ось уже три роки залишався для Сергійовича туманним. Перший снаряд влучив у церкву. І вже наступного ранку стали мешканці покидати Малу Староградівку. Спочатку батьки мам і дітей відправляли по родичам: хто до Росії, хто до Одеси, хто до Миколаєва. Потім самі батьки пішли: хто у «сепаратисти», а хто у біженці. Останніми вивозили старих. З криками, плачами, прокльонами. гвалт стояв страшний. І раптом одного дня так стало тихо, що Сергійович, вийшовши на вулицю Леніна, ледь від тиші не оглух. Тиша та важка була, ніби з чавуну вилита. Злякався тоді Сергійович, що сам-один лишився на все село! Пішов сторожко вулицю, за паркани зазираючи. Після ночі гарматних залпів, ця тиша тиснула так, ніби він на спині мішок вугілля тягнув.

А двері на будинках вже дошками позабавані. Вікна деякі фанерою забиті. Дійшов він до церкви, а це майже кілометр. Перейшов він на Шевченка і назад паралельною вулицею на ватяних ногах пішов. І раптом кашель почув і зрадів. Підійшов до паркану, через який кашель долинав, а там Пашка. Сидить собі у дворі на ослоні. У лівій руці пляшка з горілкою, у правій – цигарка.

– А ти чого? – спитав його Сергійович. Вітатися вони з дитинства не віталися.

– Я чого? А що мені? Я що, все це покинути маю? У мене погріб глибокий, там відсиджуся, як треба!

Такою ось виявилася перша весна війни. А тепер уже третя її зима. Це ж майже три роки, як вони удвох з Пашкою життя у селі утримують! Неможна ж село без життя лишати. Якщо усі підуть, то ніхто і не повернеться! А так обов'язково повернуться. Коли чи дурість у Києві закінчиться, чи міни зі снарядами.

Дві ночі і два дні минуло після снігопаду. Сергійович у двір тільки по вугілля виходив. Сніг під ногами хрустів тепер інакше. Ноги м'яко тонули у свіжому сніговому килимі – не дуже-то і глибокому. Але от що дивним Сергійовичу здалося: помітив він у деяких місцях у новому снігу проталини, крізь які стара кірка проглядалася. Дивно, що не намело хоча б півметра! Але ж і хурделиці не було. Сніг просто падав, легко і невимушено. А потім кудись відходив, відлітав. Чи низовий вітер – поземка – скочувала його кудись вбік природних перешкод, де він і міг у кучугури зібратися. Тільки шукати ці кучугури бажання у Сергійовича не виникало.

На буржуйці кипів чайник. Буржуйку не вимкнеш, як газову плиту. Тому довелося чайнику вхолосту кипіти, поки Сергійович не зняв його, узявши гарячу ручку старим кухонним рушником, щоб не опектися. Налив у кружку фаянсову з логотипом «МТС» кип'ятку, порадував кип'яток дрібною чаю. Підняв з підлоги на стільницю літровку меду.

«Можна було б Пашку покликати, – подумав, позіхаючи. А потім сам собі сказав: – І так добре! Не йти ж за ним на інший край села!»

Те, що «інший край села» був від дому Сергійовича ну, може, метрів за триста-чотириста, справи не міняло. Він ще свою першу кружку не допив, коли десь недалеко вибух прогрімів. Скло у вікнах задрижало дзвінко, до болю у вухах.

– От мудаки! – вирвалося у нього з гіркотою. Поквапом поставив на стіл кружку – чай розхлюпав, підбіг до найближчого вікна. Перевірів, чи не тріснуло воно... Ні, вціліло.

Решту вікон оглянув – усі цілі. Задумався: а чи не піти подивитися, де бахнуло і чи не сусідський який будинок розворотило?

– Та ну його на хрін! Головне, що не в мій! – махнув Сергійович за хвилину рукою і за стіл повернувся.

От якби за першим вибухом другий пролунав, тоді інша справа. Тоді б він одразу у погріб, як три роки тому, коли ні з того ні з сього стали на Малу Староградівку і її околиці міни і снаряди сипатися!

До раннього лютневого вечора лишалося ще години зо дві. І це його дивувало. Те, що снаряд на село вдень при світлі впав! Якби у темноті, тоді б ясно – промахнулися. Але вдень? П'яні вони, чи що, чи нудно їм у тиші? Та і котрі саме ці «вони»: ті, що у Каруселіно, чи ті, що між їхнім селом і Жданівкою стоять?! Розбавив Сергійович свої гіркі думки медом, і легше стало йому. Долив у кружку кип'ятку. Усміхнувся, дивлячись на логотип. У нього також «МТС» є, у мобільнику. Інакше, звичайно б, і кружки не було. Тільки мобільник мертвим вантажем у ящику серванта лежить. Разом із зарядкою. От повернеться у село електрика, можна буде зарядити його і перевірити, чи є зв'язок, чи з ним те ж, що і з електрикою. А якщо і зв'язок, і електрика повернуться, то інше питання постає: кому дзвонити? Пашці? Так до нього, як треба, дешевше пішки пройти. Та і номери його Сергійович не має. А щоб дружині колишній, Віталіні, подзвонити, треба правильно і наперед слова для розмови дібрати, а краще – записати на папірці, а потім з папірця прочитати, щоб вона трубку не кинула! Можна було б подзвонити та хоча б справами донецьки поцікавитися. А якщо розмова не піде, то і про життя у Вінниці

розпитати! Як це так вийшло, що жодного разу він до своїх тещі та тестя не поїхав, та і взагалі, можна сказати, майже нікуди за сорок дев'ять років життя не їздив. Нікуди, окрім Горлівки, Єнакієвого, Донецька та ще трьох-чотирьох десятків шахтарських містечок, куди його до надання інвалідності у відрядження посилали. Посада у нього була така важлива – інспектор з техніки безпеки. У деяких шахтах він по двадцять разів, а то і більше, бував. Надихався їх безпекою так, що у сорок два пенсіонером-інвалідом став. Силікоз – штука серйозна. А те, що багато його серед всіх, хто під землею працювали і працює, робить його чимось на грип схожим. Кашляють собі люди та і все!

У двері кулаком вдарили.

Здригнувся Сергійович, і одразу над своїм переляком посміявся: хто тут, окрім Пашки з'явитися може?

Відчинив двері – перед собою бліду, як у мерця, згорьовану Пашкіну фізіономію побачив.

«Невже його дім?» – перелякався.

– У Красюка півхати знесло! – повідомив тремтячим голосом «ворог дитинства».

– Хм, – співчутливо мугикнув Сергійович, запрошуючи гостя всередину.

Посадив до столу, налив чаю, ложку йому дав, щоб із медом собі гість відмови не мав.

Сергійович розумів Пашкін переляк. Красюки через хату від нього жили. Тобто вже як там бабахнуло, то лишився Пашка без вікон! Це точно!

– Я, Серий, у тебе сьогодні заночую? Добре? – підняв гість очі на хазяїна дому.

– Ночуй! А що там, і по тобі попало?

– Шибки! – видохнув Пашка. – Усі! Мені пощастило – один уламок біля обличчя пролетів і в буфет устряг! Я саме вечеряв, картоплю з салом наминав.

Замовк раптом Пашка й обережно в очі Сергійовичу заглянув. І зрозумів Сергійович причину цієї паузи – проговорився Пашка, що з їжею у нього все гаразд. А зовсім же недавно жалівся, що їсти нема чого! Посміхнувся Сергійович подумки, але не вустами. Було йому зараз все одно шкода свого «ворога дитинства» – холодна хата, надворі градусів дванадцять морозу, якщо добу дім без вікон простоїть, потім три дні зігрівати доведеться!

– Добре, – кивнув Сергійович. – Заночуєш у мене, але ж треба шибки вставити, а то взагалі до мене жити переїдеш!

– А де ж я їх візьму?

– Телепень ти, – незлобиво промовив пасічник. – Думати лінишся! Коли у людини серце відмовляє, його або хоронять, або терміново донора шукають! Що, газет ніколи не читав?

– Ти це до чого? – нотки підозри прозвучали у голосі гостя. – Якого донора?

– Добре, інструмент у мене є, – роздумував тепер вголос Сергійович. – Давай подумаємо, чия хата у нас ціла стоїть, але господарів уже нема?

Пашка зрадив. Зрадив тому, що думки Сергійовича зрозумів.

– Животкіна Клава! Вона ж іще до війни померла! – пригадав він, і тут же ентузіазм у його очах згас. – Тільки у неї стара хата і вікна в неї маленькі. Треба, щоб великі були! Може, Арзамяна будинок підійде?

– А він що, помер? – насторожився Сергійович.

– Ну, не знаю, – зам'явся Пашка. – Поїхав – це точно. Ніби до Ростова! Він же не руський, та і не українець також! Вірменин!

– Ну то й що? Жив тут, значить наш! Думай далі! А то повернеться, як я йому в очі дивитимуся?

– Серови! – Пашка зрадив. – Точно! Їх же міною вбило! Усіх, разом з дітьми!

– Так, – Сергійович кивнув, спохмурнів, зітхнув тяжко. Згадав, як Серови першими з села рвонули, навіть закінчення обстрілу не дочекалися. І на виїзді, за селом вже їх міна накрила. Прямо у «Волгу» попала. «Волга» ця розворочена так і лежить там на ґрунтівці за селом.

– Добре, – Сергійович підняв погляд на гостя. – Доп'ємо чай і підемо! Думаю, до вечора впораємося. Склоріз у мене гарний.

Вдячність Пашки за закріплені вікна й одну ніч, проведену у Сергійовича, мала свої межі. Залишив він у Сергійовича бінокль іще на якийсь час. А от сала, про яке випадково обмовився, коли прийшов за допомогою, пасічнику не запропонував. Ні шматочка. А за салом Сергійович скучив. Не так, щоб аж. Аби не згадав тоді Пашка про картоплю з салом, і зараз би Сергійович про сало і думки не мав. Але у холодний військовий час, із церковними свічками без електрики всіляке нагадування колишніх дрібних радощів збуджує тугу і бажання. Якби Пашка замість сала тараньку чи яку іншу сушену-в'ялену рибу згадав, мучився б зараз Сергійович думками про рибу, а вірніше – про її відсутність. Але ж відсутність у домі Сергійовича була майже повна і безкінечна. Нескінченно довго можна було б перераховувати усе, чого під рукою чи у погребі в нього немає. А ось що має – це можна було б дуже швидко назвати: мед, горілка, різні саморобні настоянки, ліки на перзі та інші бджолині радощі. Десь ще пляшка коньяку «Жовтневий» захована, ось тільки не пам'ятає він, де. Уже і шукав пару разів, та не знайшов. Був би він тріпко, як Пашка, довелося б йому вже давно всі свої запаси з ворогом дитинства розділити. Якось уже і думати про нього, як про «ворога» не хотілося. З кожною новою зустріччю, навіть якщо і лаялися вони, здавався Пашка Сергійовичу все ближчим і більш зрозумілим. Вони тепер у чомусь брати, хоча, дякувати Богові, не рідні!

У двері тихо постукали.

– О! Варто людині допомогти, то вона одразу і більш ввічлива стає! – усміхнувся Сергійович.

Узяв зі столу запалену свічку, у коридор вийшов.

Відштовхнув-відімкнув двері, а за ними темінь вечірня і постать з обличчям не Пашкиним, а молодше, з очима напруженими, у яких вогник церковної свічки відбивається.

Завмер від несподіванки Сергійович. Доки стояв укланувши, зрозумів, що незнайомиць, якому він двері відкрив, у камуфляж вдягнений, і висить у нього на плечі автомат коротким дулом донизу.

– Ви це, вибачте, що пізно... і без попередження, – заговорив незнайомиць з певним ввічливим збентеженням у голосі.

Сергійович зрозумів, що незнайомиць навряд чи прийшов його вбити чи пограбувати. Інакше, чого б вибачався. Зітхнув, ближче ліву руку зі свічкою до непроханого гостя простягнув. Побачив, що зовсім юний ще, може, років двадцяти двох – двадцяти трьох.

– Зайти можна? – запитав незнайомиць.

– Ну, якщо роззуєшся і залізяку у коридорі залишиш! – проговорив Сергійович награно суворо, хоча тут же і відчув, що голос його ось-ось затремтить зі страху, бо він ніби військовому наказує зброю скласти.

– Роззутися можу, – сказав парубок у камуфляжі. – Зброю залишити не маю права.

– Ну, хоч так, – Сергійович полегшено зітхнув.

Закрив за непроханим гостем двері на залізну клямку і на гачок. Кинув оком на високі черевики, залишені під стіною. У кімнаті хазяїн дому незнайомця до столу запросив.

– Може, горілочки? – спитав для годиться, хоча тут же собі подумки за непотрібну гостинність по губам дав.

– Ні, дякую! – мотнув головою парубок. – Мені б чаю!

– Буде тобі чай, – закивав Сергійович.

Здалося йому, що одної свічки не достатньо для двох за столом. Дістав ще дві. Запалив. Влаштував освітлення, можна сказати.

– Буде тобі чай, – повторив, придивляючись до обличчя незнайомця, перевіряючи, чи не пропустив він чогось на його обличчі при одній свічці. – Звати тебе як?

– Петро я, – сказав парубок.

– А звідки?

– З Хмельницького.

– Ага, – Сергійович зробив голосом вид, ніби щось важливе зрозумів. – Значить, з української армії?

Парубок кивнув.

– Артилерист? – обережно спитав хазяїн дому.

Петро замотав головою, що ні.

– А вас як звати? – спитав.

– Мене – Сергій Сергійович, можна просто Сергійович. То ти, мабуть, Пьотр, а не Петро?

– Ні, я Петро! У мене так у паспорті написано.

– А я за паспортом- – Сергій Сергійович, а в житті – Сергей Сергеіч! От така різниця!

– Ви, мабуть, зі своїм паспортом не згодні, – припустив Петро.

– З паспортом-то я згоден, а от з тим, як він мене називає – ні!

– А я і з паспортом згоден, і з тим, як він мене називає, – усміхнувся вечірній гість. Усміхнувся легко, навіть невимушено! Хоча автомат тепер на спинці стільця висів.

– Може, у тебе ім'я у паспорті і в житті співпадає, тому ти і згоден! – промовив Сергійович замислено. – Було б у мене так, я б теж з паспортом не лаявся! То чого ти, Петре, до мене прийшов? Може, треба чого?

– Ага, – кивнув парубок. – Познаюмитися захотілося. А то бачу вас уже більше року, а імені не знаю!

– Де ти мене бачиш? – здивувався Сергійович.

– У бінокль, – парубок трохи знітився. – Треба за селом спостерігати. Я б і раніше прийшов, та вдень небезпечно, а в темноті взагалі-то також забороняють, але більш безпечно.

– А яка вдень від нас небезпека? – здивувався Сергійович.

– Від вас власне ніякої, а от він снайперів, які нам то нерви псують, то голови, небезпека ще й яка. Востаннє три дні тому стріляли, від церкви!

– Та не приходять сюди ніхто! – переконливо заявив Сергійович. – Я б сліди побачив! Я ж удома не сиджу!

– Четверо вбитих за рік, і три поранених, – спокійно промовив Петро. Почухав за вухом. Поклав потім якимось ніяково на стільницю зелену, ніби шерстяну шапку-балаклаву.

Зробив Сергійович чаю, гостю непроханому налив, собі.

– А що там у вас, на Україні? – спитав. – Сала всім вистачає?

– Усім, – хлопець не зміг втримати посмішку. – Мені також перепадає. Волонтери підвозять. А в країні – як завжди! То крадуть, то вулиці і міста перейменовують. Та кажуть, після війни краще буде! За кордон будемо без дозволу їздити.

– Ну, це ті, хто живими залишаться, – скривив Сергійович вуста та враз і схаменувся. Вийшло так, що він ніби комусь смерті бажає. Вирішив тему змінити. – А перейменовують що?

– А ви що, не в курсі? – Петро широко відкрив очі, посмішка оголила його міцні зуби. – Ах, так! У вас же електрики нема! Значить, без телевізора!

– Електрики давно немає, це так, – сумно закивав хазяїн дому. – Може, полагождать?

– Зараз навряд чи. Небезпечно. Та і для вас же краще телевізор не дивитися – нерви збережете!

– А в мене нерви залізні, не зіпсуються! – похвалився Сергійович. – Я інспектором з техніки безпеки праці на шахтах працював! Ти знаєш, що це таке?

В очах у хлопця повага з'явилася.

– А ти сам чим займався?

– Туризмом. Хотів у Крим переїхати, маленький готельчик побудувати.

– Ну з цим ти запізнився! – махнув рукою Сергійович. – А я в Криму ні разу не бував. А завжди хотілося на морі побувати, на пляжі повалятися, засмаглим приїхати... У мене там знайомий є – на з'їзді пасічників познайомилися. Татарин, Ахтем Мустафаяв. Також пасічник. У гості кликав, а не вийшло поки...

– Ну, колись вийде! – спробував парубок втішити Сергійовича.

– Можливо, – погодився той. Раптом погляд його спохмурнів, ніби згадав він щось неприємне. – А чого ви труп з поля не заберете? Він же до вас так близько?

– Який? У камуфляжі? – Петро напружився.

– Ну так! Може, його вже і снігом замело. Я вчора не дивився.

– Не замело. – Парубок зітхнув. – Вітер сніг відніс. Не наш він. А посилати людей за ним небезпечно. Там на полі під снігом розтяжки, та і сам труп могли замінювати. Нехай «сепари» забирають! Їхній то хлопець!

– Вони полізуть забирати, а ви їх з кулеметів? – ехидно спитав хазяїн дому.

– Якщо без зброї і з білою ганчіркою полізуть, то нехай забирають!

– Он як! Так вони кажуть, що то не їх вояк! – промовив Сергійович і враз пошкодував про сказане.

– А коли це ви з ними говорили? – Петро примружився і погляд його став холодним і ворожим.

– Це не я, це Пашка, сусід мій, з Шевченка! Вони до нього приходили, то він і спитав.

– Угу, – мугикнув парубок, ніби висновки зробив. – Ну якщо не їх і не наш, то, значить, з «третьої сили»!

– А що то за «третя сила»? – зацікавився пасічник.

– А хто його знає! У нас кажуть, що хтось анонімно з нами проти них воює. А у них кажуть навпаки – з ними проти нас. Може, це якийсь спецназ, що і проти них і проти нас. Тому у нас радіють, коли вони там когось завалять, а у них – коли у нашому тилу у наш таки БМП хтось із гранатомета вистрілить...

– Може, тобі меду с собою? – запропонував Сергійович солдатіві.

– Та я ще не йду, – Петро напружено посміхнувся. – Меду не треба. Хіба що тут, до чаю.

– Так-так, звичайно! – заметушився Сергійович, нагнувся, дістав з підлоги літрову банку.

Знову запала мовчанка, але порушувати її Сергійовичу більше не хотілося. Правда, хвилин за кілька він знову перейменуванням вулиць зацікавився.

– На що перейменовують? – спитав майже пошепки.

– Ну, якщо вулиця Маркса чи Леніна, то на Бандеру чи якогось письменника, – сказав солдат.

– На письменника краще, – висловив думку Сергійович. – Ми ось, до речі, зараз на вулиці Леніна сидимо.

– Коли війна закінчиться – перейменують обов’язково, – твердо заявив парубок.

– А якщо я сам захочу нову назву обрати?

– Можна, тільки треба з рештою жителів вулиці разом вирішити. А потім до міської ради звернутися.

– Це не скоро, – хмикнув Сергійович. – Ой не скоро!

– Ну я таки піду, – Петро зняв зі спинки стільця автомат, на плече повісив. Лівую рукою шапку-балаклаву зі столу забрав, а правою у карман теплої камуфляжної куртки поліз і витягнув звідти гранату РГД-5. Поклав поряд з чашкою.

– Це вам, – сказав, з повагою на хазяїна глянувши. – Незручно якось у чужу хату без подарунка! З пустими руками...

– Так а... – знітився Сергійович. – Нащо вона мені?

– Для самооборони. Не знадобиться – після війни на городі закопаєте! Як хочете, можу вам мобільний зарядити у нас генератор потужний, навіть пральну машину тягне!

Сергійович розгубився спочатку, але на мить. Витягнув з ящика серванта мобільний із зарядкою. Протягнув Петрові.

Піднявся солдат, сховав дріт і телефон у кишеню куртки. Ще стоячи, не відходячи від столу, меду на останок із банки зачерпнув ложкою і до рота її відправив. Облизав жадібно.

– Якщо допомога треба буде – білу ганчірку на гілку дерева у саду прив'яжіть! Щоб видно було! – сказав хазяїну і пішов у темноту.

– Білу ганчірку? – пошепки повторив пасічник.

Замкнув двері. З трьох свічок дві загасив. Здивувався, що настрої дивним чином через несподіване спілкування з військовим покращився. Ніби розважили його цікавою телепередачею!

«Добрый хлопець, – подумав він, дивлячись на гранату. – Треба було його більше про новини розпитати».

9

Вранці у Сергійовича голова гула як дзвін. З виразу обличчя можна було подумати, що болять у нього всі внутрішні органи разом. Він вже і води холодної із чайника випив, і ложку цукру в роті тримав, доки той не розтанув. Не допомагало. Злий його погляд все до столу повертався, де з учорашньої півночі відкрита пляшка горілки стояла і чарка поруч. Підбив його нечистий відзначити візит незваного гостя військового! З іншого боку, добре, що відзначати він став вже після того, як гість у ніч пішов. Ну не в ніч, то в темінь. Адже якби і гість випив, то хтозна, чи дістався б він назад до свого бліндажа? Боляче йому було і прикро! Скільки він там випив? Від сили, чарок зо п'ять, не більше! А значить, не він у своєму жажливому самопочутті винен! Це горілка-казенка винна – «пальонка» виявилася! Він її ще до війни у сільмазі купив! І що тепер робить? Лікарів ніяких! Ліків немає! Тільки бджолині! Сільмаг давно закритий! Навіть продавщицю не виматюкаєш за те, що отруту продає!

Поліз Сергійович до серванта, дістав коробку з «бджолиними» ліками. Відкрив маленьку баночку з утрамбованою пергою. Відколупав ложечкою перги, кинув у чашку. Додав води з чайника і ложку меду з банки. Розмішував, доки напій однорідним не став. Випив повільними ковтками. Здалося, що допомагає. Чи то гвалт у голові втишився, чи то думки у Сергійовича виструнчилися, більш ясно зазвучали. І перша думка одразу злякала: «А граната ж де?»

Знову, але вже тепер не роздратовано, а злякано подивився він на стіл. Нема солдатського подарунка! Повисовував ящики серванта – і там немає! Став кімнатою нервово соватися, зазирати під подушку, по закутках. Навіть до відра з вугіллям зазирнув! І зрозумів, що вночі надвір виходив! Взявся. Визирнув на мороз – видно

ще було, пів на другу. Сніг у дворі витоптаний. Сліди до сараю-зимівника бджолиного ведуть, і до сараю-гаража, і навіть до хвіртки надвірної! Поки ходив своїми слідами, у сараї зазирає, головний біль ушух.

«Знайдеться! Не міг я її далеко засунути!» – подумав Сергійович, дозволяючи собі таким чином до хати повернутися.

Але у хаті нова турбота його охопила. Бінокль, що на підвіконні стояв, про мерця, який у полі лежить, нагадав.

– Треба його прибрати! – вирішив Сергійович і дивовижну сміливість у своїх грудях відчув.

Прихопивши з дому бінокль, вийшов на межу городу. Окуляри до очей підніс. Лежить мерць у тій самій позі, потилицю до Малої Староградівки, до нього, до Сергійовича, повернутий.

Присів Сергійович до столу. Записку настрочив: «Пашка! Я до мерця полізу, може, прикопаю трохи. Якщо уб'ють, забори мене з поля одразу. Поховаєш біля батьків. І тоді все, що в хаті є, – твоє буде! Прощай!»

Хвилин за десять, зігнутий, поспішав Сергійович білим полем донизу. Права рука, рукавицею утеплена, саперну лопатку тримала. Чим нижче він полем засніженим спускався, до зламу землі, за котрим уже інше, але таке ж поле, вгору піднімалося, тим страшніше йому було.

Діставшись до засніженого злому – ось куди свіжий сніг з його городу «скотився», подивився він на небо. Опустилося воно так низько, ніби стеля темного шкільного спортзалу. Темнота вечірня занурювалася у білий сніг, робила його сірим. Сірий колір Сергійович з дитинства любив. Але зараз його сірий колір не тішив. Він раптом подумав, що одяг на ньому темний, і на снігу – був би зараз день чи ранок – він така ж велика і видима пляма для будь-якого снайпера, як і той, убитий, до якого він зараз повзе.

Далі Сергійович по-пластунськи поліз, тільки іноді колінами у снігову кору впирався, щоб тіло втомлене швидше уперед просунути. Біля мерця всівся. Віддихався. Озирнувся на поле, яке перетнув. Йшло воно кудись у морок. Навіть ближніх дерев саду свого роздивитися пасічник не зміг.

Улігся на бік обличчям до потилиці убитого, рукавиці зняв і обмацав-перевірів усі кишені мерзлого камуфляжу. Навіть у внутрішні заліз, і в кишені штанів також. Кругом пусто. Ні документів. Ні телефону. Нічого. Схилювався над мерцем, помітив на білому вусі, що до неба дослухалося, маленьку золоту сережку. «Модник!» – фиркнув Сергійович, а погляд його тим часом уже на мертвій руці, що за дуло автомат тримала, зупинився. Правда, автомат весь, окрім дула, під сніговою корою лежав. І ще щось поряд з автоматом снігову кору угору сантиметрів на двадцять горбило.

– Сумка, чи що? – зацікавився Сергійович, переліз через труп, лопаткою бугор розгріб і бік наплічника блакитного, зовсім не військового, побачив. Ухватився за лямку, потягнув на себе. З хрускотом, долаючи напруженою рукою спротив, вирвав він зі снігового полону наплічник і зрозумів, що ваги в ньому кілограмів зо п'ять чи шість! Усередину заглянув. А там пакети з цукерками різними. «Червоний мак» Сергійович одразу по обгортці впізнав – такі у них у сільмазі

продавалися. Засунув руку глибше, щоб до дна наплічника дістати. Цукерки – як лід! А окрім них – нічого!

«Солодке полюбляв, чи що?» – подумав Сергійович.

Озирнувся на вбитого. Уявив собі, як він тут йшов чи повз. Явно до лісосмуги поспішав. Значить, зліва десь і рана мала бути. Але ж лежить він лівим боком догори?! Придивився Сергійович до вбитого, але смертельної рани не виявив.

Натягнув рукавиці на змерзлі руки, спробував копнути лопаткою сніг, а наст міцний, та і снігу під ним майже немає – лише земля мерзла. Зрозумів пасічник, що ні снігом, ні землею прикопати убитого не вийде. Провів він лопаткою, як ножем, по насту. Вирізав квадрат затверділої сніжної кірки. Взяв у руки. Важкою кірка виявилася. Узявся Сергійович шматки насту вирізати довкола убитого і труп ними закривати, закладати. Хистка спочатку конструкція, з якої раз по раз якісь шматки зісковзували, поступово ставала все міцніша і надійніша.

– Ну досить вже! – зупинив себе втомлений пасічник, озираючись і оцінюючи зроблене: кори сніжної він метрів п'ятнадцять-двадцять зрізав. А значить, вся ця вага тепер на покійника давила. Давила, але і захищала його і від стороннього ока, і від голодного вороння, котре, мабуть, тільки через холоди ще сюди не дісталось і очі йому не виклювало.

Доповз Сергійович до злому. І важкість у ногах відчув. Промерзли штани наскрізь. Та і ноги від холоду замлівали. Повзти назад важче було, в одній руці лопатка, у другій рюкзак. Задуха мучила, кашель проривався. Як перепочив на зламі, до городу свого дістався, ліву гомілку судом звела. І далі, на своїй власній землі, повз він до саду і дому, як поранений.

Відкрив незамкнені двері. Він їх незамкненими для свого ворога-приятеля залишив. Бо ж як би інакше Пашка записку прочитав, якби господаря дому вбили?

Стягнув із тріском промерзлу куртку. І штани стягнув. Як роздягнувся, стало йому холодно. Засипав він до буржуйки піввідра вугілля. Туди ж записку для Пашки кинув. Вдягнувся у сухе. Два стільці спинками до пічки поставив. На спинку одного куртку повісив сушитися, на спинку другого – штани. А черевики прямо перед дверцятами буржуйки.

«Випити б оце, щоб зігрітися?» – подумав. Але діставати медову настоянку не схотів, а «казенка» вже його навчила. Тепер її можна було хіба тільки для розтирання використовувати, але аж ніяк не вживати! Хіба як Пашка херню якусь утне, то пригостити його, щоб покарати!

Увесь наступний день відлежувався Сергійович, прислухаючись до себе, як до рідної дитинки, що прихворіла. І кашель свій власний як чужий прослухував, ніби розділювався він тимчасово на двох: на себе-хворого і себе-цілителя. Так уже не раз бувало. Так взагалі з кожним буває, хто один, сам по собі живе! Він же тоді і поваром, і ідоком був. І прибиральником, і тим, хто чистоті радіє. Правда, щоб

відлежатися, довелося йому «зламаному» учорашнім повзанням по морозу під українські позиції, вугілля до хати внести, та й водою з колодязя запастися.

От і приготувався Сергійович, як людина, яка ніколи ні на чий допомогу не розраховує, відлежуватися ґрунтовно і ретельно. Адже відповідав він за своє здоров'я не лише перед собою, але і перед бджолами! Раптом що з ним трапиться, загинуть вони у всій своїй незліченності, а бути, хай і не з власної волі, душоґубом сотень тисяч бджолиних душ йому ніяк не можна було.

Такий гріх, така тяжкість знайде його і після смерті там, де б не був його останній подих! Знайде і спокою не дасть: змусить вмерти ще і ще раз, за кожную померлу з його вини бджолу, і не важливо: трутень то був чи матка бджоли! Все одно! І буде він, уже мертвий, помирати і помирати нескінченно, доки не опиниться на такій пекельній глибині смерті, нижче якої нікому опуститися не вдавалося!

Лежав він до обіду у теплоті і сумнівах. А потім тепло сумніви перемогло, і вже відходило від учорашнього морозу тіло його, зігріваючись, набиралося нової сили, що відновлювала силу вчора витрачену. Іноді поринав він у дрімоту, іноді провалювався в сон. Прокидався і знову очі закривав. У якийсь момент так спекотно йому у сні стало, що наснилося, ніби вони удвох з Віталіною під ковдрою лежать. І гаряче тіло Сергійовича, який вже майже прокинувся, перегріває і на кохання налаштовує. І ось у сні налаштувався він на кохання і навіть на бік, обличчям до дружини повернувся. Обійняти її захотів і пригорнутися.

Руку до неї простягнув і знову прокинувся. І тут чи то у сні, чи то насправді сльози на його закритих очах виступили. Може, від болю спогадів, може, від жалю до себе, який тільки у сні і міг проявитися. За межами сну, у своєму реальному житті, причини жаліти себе він не бачив. Все у нього до ладу і під контролем. Ну, як не все, то майже все!

А іншим разом, уже в час пообідній, після того, як чаю з медом випив і знову ліг, наснилося йому, що він на вуликах спить. На шести своїх вуликах, у лежанку зіставлених.

І під час сну здалося йому, що не сам на сам він зі своїми бджолами! Здалося, що поряд хтось іще є. Він уві сні очі відкрив, голову підняв. А довкола краса! Дерева зелені гілками з сонцем граються, над головою антонівки висять наліті.

Глянув в інший бік, а там на розкладному рибацькому кріслі колишній їх губернатор сидить і книжку читає. Читає і посміюється, ніби сама книжка його смішить. Помітив губернатор, що пасічник очі відкрив. Відірвав погляд від книжки. Кивнув привітно. Зрозумів тоді Сергійович, що гість також хоче на бджолах полежати. Піднявся, тонкий матрац поправив. Двох охоронців губернатора ледь збоку під сливою запримітив. Стоять собі мовчки, у спину хазяїну дивляться.

– Ой, вибачте, – заговорив Сергійович у сні до поважного гостя. – Я і не почув, як ви підійшли!

– Та чого там! – знизав плечима гість, і посмішка важка-важка, майже з кілограм вагою, на великому його обличчі з'явилася. – Можеш іще полежати, якщо хочеш!

– Ні, що ви! – заметушився Сергійович. – Я зараз, до хати за простирадлом чистим!

Сонний, чув у голові ще дзижчання бджіл, ніби на магнітну плівку записане, до хати збігав. Губернатор свої туфлі дивовижні зняв і акуратно носками гострими перламутровими біля сходинок-табуреточки на травичці поставив. Усівся обережно на середній вулик. Розвернувся, ноги на лежанку закидаючи. На спину влігся. Перед тим, як очі закрити, усміхнувся, помітив, що пасічник знову здивовано на його туфлі витріщається.

Може, через те, що сон цей особливо літнім і теплим виявився, затримався у ньому Сергійович довше, ніж в інших снах. Навіть довше пробув Сергійович у цьому сні, ніж у тому, де жагуча дружина Віталіна поряд під ковдрою лежала.

А надвечір, коли голод його з ліжка підняв, відчув Сергійович себе як заново зібраний, змашений і відремонтований на совість механізм. І навіть макарони без масла, без нічого, а лише з сіллю, з'їв він з апетитом і майже з задоволенням. Радів він, звичайно, не стільки смаку їжі, скільки бадьорості, що до тіла повернулася, і особливо тому, як легко йому жувалося. Адже у чому хвороба найперше проявляється? У тому, що людині щелепами працювати не хочеться! Тепер же, після сну, хотілося Сергійовичу усього: і їсти, і чай пити, і ще пару відер вугілля на ніч з двору внести. Але вугілля у відрах ще не скінчилося. А забагато вугілля у кімнаті – теж не дуже хороша штука, адже кожна річ зі своїм пилом приходить! А вугільний пил – один із найбільш шкідливих. Це ж він Сергійовича інвалідом зробив. Це так, за медичними паперами і за документами пенсійного фонду. А папери медичні йому лікарка із поліклініки шахтоуправління виписала. Він їй трилітровку меду у подарунок приніс. Вона посміхнулася тоді, сказала «ну й добре!» і зробила його хронічним хворим. А чи був він таким хворим? Бог його знає! Так, кашель іноді до сліз у очах його мучив, а іноді зникав на якийсь місяць. Ось і зараз вугільний пил, що піднявся, коли паливо до буржуйки пересипав, Сергійовичу не дошкуляв.

11

На ранок, після кружки гарячого чаю, з Пашкиним біноклем у руках вийшов Сергійович бадьоро на межу городу. Поводив біноклем по зимовому полю. Все біле, тільки білизна місцями різна. Та і смуги витиснуті на сніговій корі помітив – його власний слід. Але навіть за власним слідом не зміг він схованого під сніговими брилами мерця відшукати.

Тепер вже заспокоївся Сергійович так, як людина, яка причини тривалої тривоги позбулася. Ну, мабуть так заспокоюється чоловік, який смертельно хвору дружину рік чи два доглядав і нарешті, поховав її, бо відмучилась і його відмучила. На небі тьмяне сонце світило, ніби крізь тонку плівку верхнього морозного повітря, крізь ту напівпрозору сірість, яка зазичай зимою на небі блакить від очей людських ховає.

Пройшов Сергійович через двір повз сарай-гараж і бджолиний сарай-зимівник. І повз будинок пройшов та через хвіртку свою на вулицю вибрався. На вулицю Леніна. Подивився в бік церкви і кладовища. Раніше б його погляд у купол церкви уперся. А потім, наближаючись, піднімалася б церква перед прихожанами своїми дерев'яними стінами, у божественний синій колір пофарбованими. Але «раніше» – це не «зараз»!

Пішов він до церкви, якої більше не було. Пішов вуличною ґрунтівою, яку колись камінням посилили, і вугільним шлаком рівняли. Не гірше асфальту вона літом була. Та і зараз через повну відсутність руху на дорозі не прикрашала її звична зимова колія з мерзлого снігу. Легко йшлося Сергійовичу. Дуже легко.

Ішов він вулицею, як її хазяїн, думав про те, що одна-єдина машина на цій половині села у нього у гаражі стоїть і кращих часів чекає. А коли вони настануть, ці часи, то зимовою дорогою так от легко не походиш! Тоді доведеться обабіч, до парканів притискаючись, йти. А колією «Жигулям» та «Волгам» поступитися. Та ще й вантажівці із жовтим кузовом-фургоном і синім написом на ньому: «Укрпошта», для котрого колія завузька буде і тому поїде він по дорозі ніби на один бік нахиленим.

І от ішов Сергійович вулицею, власні кроки слухаючи, і раптом тривогу відчув. Зупинився, причину тривоги зрозуміти намагався. Тиша цього ранку цілком мирною була. Навіть не вірилося. І зараз, коли ноги слухати її не заважали, упевнився ще раз Сергійович, що жодних, навіть самих віддалених звуків війни не має вона. Над головою ворона пролетіла і так близько крила її майнули, що пасічник голову в плечі на мить втягнув.

А потім провів птаха поглядом, посміхнувся Сергійович і далі до церкви пішов. Згадав зимове сине пальто Віталіни, згадав її коричневі шкіряні чоботи. Згадав сіру пухову хустку, оренбурзьку. Хустку він їй подарував. Сусідка Віра у Росію їздила до сестри і завжди товар для домашньої дрібної торгівлі привозила. І хустки оренбурзькі також. Віталіна хустку носила, але лише у Малій Староградівці. А коли взимку до себе у Вінницю їхала, залишала її вдома! Видно, не були там, у Вінниці, оренбурзькі хустки в моді.

Згадалося Сергійовичу, як у першу їх спільну зиму до неї племінник приїздив з родиною – дружиною і донькою. І як вони, коли напилися іноземного портвейну, що його племінник на подарунок привіз, пішли на край городу з санчатами і спускалися на них полем до самого нижнього зламу землі. Падали, сміялися, перегукувалися. Важко нагору піднімалися, санчата за собою тягли. І знову вниз летіли. Схил, ніби і не крутий, але всі не дрібні, навіть донька племінника – теж не крихітка. І тому санчата спочатку вниз повільно ковзали. Але потім швидкість набирали таку, що у вухах вітер свистів!

Озирнувся ідучи Сергійович на будинок сусідки Віри. Вікна цілі, двері уперек товстою дошкою забиті. На дошці, що вже потемніла від зміни погоди, ще видно напис, самою Вірою зроблений. Чорною фарбою: «Господарі живі».

– Дай Боже, дай Боже! – прошепотів пасічник.

Дивно, але такий стверджувальний напис на покинутому будинку радував Сергійовича щоразу, коли його погляд на ній зупинявся. Мабуть тому, що спочатку він про дружину свою, Віталіну, думав. А чому ж це йому так легко про дружину згадується, а ось доньки як такої ні на думці, ні у спогадах немає? Мабуть, тому, що маленькою вона була, надто маленькою, щоб з батьком зблизитися. Чотири роки їй було, коли поїхали вони, його покинувши. Може, і сам він винен у тому? Можливо, треба було йому посміхатися частіше і від нарядів Віталіни не так губу копиріти? Може, слід було взагалі менше говорити і більше посміхатися? Хай навіть через те він міг їй і нерозумним видатися. Жінки дурників або таких, хто дурником прикидається, більше люблять чи легше терплять! Хрін його знає, що у

сімейному житті головне: кохання чи терпіння?

Та якби після пологового не «вибухнув» Сергійович, жили б вони, мабуть, і зараз разом. Утрюх. Тільки де б вони жили? У Вінниці, у батьків Віталіни? Ні, туди б він не поїхав. А тут би вона не лишилася, навіть якби і дожили до війни разом у мирі та злагоді. Ні, що сталося, те сталося, інакше і бути не могло.

До підірваної церкви лишалося пройти трохи – по чотири двори з кожного боку вулиці: ліворуч тут Крупіни, Далідзе, Петренки і Маціпури, а праворуч – Сергееви, старий Лефтії, Корзони й Уріцинови.

Зупинився раптово Сергійович так, ніби сама дорога його зупинила. Щось спантеличило, відкинуло його увагу до ледь віддаленого його ж кроками минулого. Озирнувся. Повернувся метрів на десять. І все зрозумів. Минув він, думаючи про своє, сліди черевиків, які впоперек дороги пунктирну лінію провели. Оглянув їх – видно було, що сліди ці не раз оновлювалися у різні боки. А на дорогу з двору Сергеевих і далі у двір Крупіних сягали. Вирушив Сергійович слідами до Крупіних.

Побачив, що двері разом із дошками, що її закривали, від одвірку відірвані і лише прикриті. Потягнув за ручку. Нижня дошка, що впала, з неприємним звуком об зледенілий бетонний поріг скреготнула. Зайшов усередину – холод покинутого будинку війнув йому в обличчя.

У кімнаті на столі три літрових банки відкритих із замерзлою консервацією, а з однієї – з баклажанами у помідорах – виделка стирчить. Під столом дві пусті пляшки з-під горілки. Горілка не звична «Немирів» чи «Московська», а якась «Крутая»! Таку він у житті не бачив. Взяв до рук, втупився в етикетку: «Сделано в Ростовской области». Обидві стулки шафи відчинені, у серванті шухляди висунуті.

«Чужинець ходив», – зрозумів Сергійович.

Вийшов у двір, озирнувся. Побачив, що сліди до дому ведуть. Привели вони його геть на межу городу. Зупинився перед товстим намостом із соломи. Праворуч по сніговій корі гільзи розкидані. Десятків зо два. Згадав Сергійович слова солдата про снайпера, який з боку церкви стріляє.

Постояв над лігвом снайпера, зітхнув. Плечима здвигнув через те, що жодна зрозуміла думка від побаченого на думку не прийшла. Натомість прийшло відчуття холоду.

«Якщо ці звідси по «украї» стріляють, то «украї» зрештою гарматою відповідь дадуть!» – подумав Сергійович.

І уявив собі, як летить з боку Жданівки снаряд і ніби роздумує: куди впасти! І вже на льоту в бік його, Сергійовича, двору повертає.

Здрігнувся пасічник через страшну гру власної уяви. А що, як зустріне він зараз цього снайпера, а той буде на війну, на своє військове місце йти? Що він зробити може? Сказати? Попросити? Віддати наказ? Людині зі снайперською гвинтівкою щось говорити-наказувати?

Скривив Сергійович вуста. І злякався раптом, що снайпер цей ось-ось і дійсно тут з'явиться. Наставить на Сергійовича пістолет чи автомат, чи гвинтівку свою! А що

у Сергійовича? Граната подарована? Так і не знає ж він, куди її сп'яну приткнув! Нічого у Сергійовича немає, нема чим йому себе захистити!

Зовсім неспокійно на душі у пасічника стало. Вибіг він з двору Крупіних і назад додому поспішив. Біля провулку Мічуріна зупинився. Подих перевів. І саме тут самотність свою особливо гостро і важко відчув. Бо вибір дороги з'явився: чи прямо додому і ліворуч, чи на Шевченка, до Пашки.

– Ні, – тупцяючи на місці, вирішив Сергійович, – з пустими руками не можна! Занесу-но я йому бінокль! Мені він вже не потрібний!

Підходячи до будинку, погляд на потемніле небо кинув. А на ньому хмари сині, снігом переповнені. Летять кудись, і невідчутний тут знизу вітер підштовхує їх.

12

Спочатку на стукіт кулаком у двері ніхто не відповів. Тоді приклався Сергійович ще три рази значно сильніше.

– Хто там?

– Та хто ще? – голосно, щоб за дверима чути було, крикнув пасічник. – Я це!

– А! Ти це! – відповів Пашка. – Ну зачекай хвилинку!

І зник, залишивши Сергійовича на порозі перед закритими дверима здивованого.

Коли двері відчинилися, в обличчя Сергійовичу тепло дому війнуло, а в ньому – випари алкогольні.

– Ти, Серий, чого це? – спитав Пашка, пропускаючи до хати незваного гостя.

«Язык заплітається!» – подумав пасічник. А замість відповіді простягнув хазяїну дому бінокль.

– А-а, дякую! Чаю, мабуть, хочеш? Чи, може, кави?

– А в тебе є? – Сергійович озирнувся здивовано.

– У мене багато чого є, – похвалився Пашка.

«Ну і дурний, що про це просто так говориш!» – подумав Сергійович, але сказав:

– Ну давай кави, давно кави не пив!

Дрібними кроками, як старий, пішов хазяїн дому до кухні і двері за собою зачинив. Викликало це у Сергійовича підозру – чого це дверима від гостя відгороджуватися? Але тут Сергійович посміхнувся, пов'язавши закриті двері із вихвалянням Пашки про те, що в нього «багато що є». І на вікно за столом подивився. За тюлем на підвіконні побачив переполовинену пляшку горілки і дві

пусті чарки. Насупився. До столу придивився – на старій лляній скатерті, котру вже разів десять випрати треба було, крихти від хліба. Накрив їх купку широкою долонею, притис до стільниці, перевіряючи: свіжі чи давні. Ніби як давні, висохлі. Колються.

– А що, гості ходять до тебе? – спитав Сергійович, коли двері з кухні відкрилися і вийшов із них хазяїн з двома горнятками, що парували.

– Не! Які тут гості! – Пашка клеїв дурня, посміхаючись, зуби свої криві показав.

Проте Сергійович на його слова не зважав. Перевів погляд на саморобну пічку-голландку під іншим вікном. Замислився. У пічці цій топка була вдвічі більша, ніж у буржуйці Сергійовича. Але використовували її тільки для тепла, їжу на цій пічці не гріли і не готували.

Озирнувся Сергійович на кухонні двері.

– А де ти чайник кип'ятиш? – спитав.

– Як де? На кухні! – відповів хазяїн, вже усівшись до столу. Присів і Сергійович навпроти Пашки. Присунув до себе чашку з кавою.

– То в тебе там, значить, ще одна пічка стоїть? – спитав, киваючи в бік кухні, Сергійович.

– А тобі що? – здивувався Пашка. – Ну стоїть собі! Тобі заважає?

– Ні, чого вона мені заважатиме? – Сергійович знизав плечима. – Я от усе на одній пічці роблю: і їжу, і тепло в хату! Вугілля економлю.

– Ти на одній, я – на двох! Яка різниця! Може, заздриш? Ти, я бачу, вже на труп свій надивився! – Пашка кивнув на бінокль, який сам на диван і кинув.

– Ага! Я його снігом накрив.

– Що, повзав туди? – Очі хазяїна стали на мить круглими, як п'ятаки.

– Ага. А що ж мені, щодня ходить та витріщатися на нього? А так і мені спокійніше, і йому.

– Ну ти даєш! – Пашка мотнув головою. – Я б нізачо під пулі не поліз!

Подивився Сергійович в очі Пашці скептично і нічого на це не сказав. Тільки раптом голод відчув у животі. А тому і вуста стис невдоволено.

– Щось їсти захотілося, – сказав.

Пашка мовчки баночку з медом з кухні приніс – ту саму, що йому Сергійович подарував. А ще приніс батон білого хліба, ложки, ножа.

Намазав Сергійович меду свого на хліб Пашкін, відкусив.

«Цікаво, звідки це у нього хліб узявся?» – подумав.

Повернувся додому, свічку на столі запалив. Сходив у двір по вугілля. Зазирнув до кухні. Потягнув на себе дверцята холодильника. Усередині було пусто і темно, а на дверцятах у поличці-ятці для яєць лежала всохла голівка часнику.

Спробував себе позитивними думками відволікти. Зазирнув до тумби кухонної – там у трилітрових банках, закритих пластиковими кришками, зберігалася і гречка, і макарони, і пшоно. Чорт його знає, на скільки всього цього вистачить? Та він же і їсть не так багато, так що вистачить поки що! Ситий він буде. А от радості їжа не принесе! Нудна вона!

«Де б яєць узяти!» – розмріявся Сергійович. І стало йому тоскно від внутрішнього холоду. Зрозумів він, що уже кілька місяців яєць курячих не їв. Пригадав, скільки раніше худоби в їхньому селі було. Та і сам він курей тримав. А у сусідів, окрім курей і гусей, дві кози і корова на хазяйстві були. І коли сусіди ближні їхали, кури ще лишалися. Він тоді на прохання сусідів годував їх і яйця собі забирав.

Корм вони також йому залишили – два мішки! А потім сусід повернувся – затишшя було. Не стріляли. Повернувся на «ниві» з причепом і з клітками. Посадив курей у клітки і вивіз. Навіть не зайшов! Корму третина лишилася. А годувати вже нема кого.

«Оце б зараз яечні окатої, – подумав Сергійович, – чи три яйця крутих...»

Підсипаючи вугілля у буржуйку, чайник зверху поставив.

«Де ж це він батон узяв? – подумав про Пашку. – А може, у нього там хтось ховався, в кухні? Той, хто йому батон приніс?»

Пригадав він, як Пашка не одразу в дім його впустив.

«Точно, ховав когось! – вирішив Сергійович. – Того, хто йому і батон, і каву, і «багато чого» приніс! Цікаво, за які-такі заслуги?»

Була б у селі електрика, жив би він зараз легше і безтурботніше, без зайвих непотрібних переживань і підозр! Дивився б до сну телевизор. У холодильнику б каструлю з макаронами готовими тримав. А коли б зголоднів, кидав би макарони на сковороду і розбивав би в неї два яйця!

– Тьфу ти! – видихнув роздратовано Сергійович. – Далися мені ці яйця!

Але не думати про них не виходило. Яйця продовжували його переслідувати, як щось безцінне і водночас досяжне!

«А що? – подумав він. – До Світлого три кеме, зараз вже темно, але ще не вечір! Там людей багато! І баба Настя, яку він знає і у якої курей та живності повний двір! А чого не узяти із собою літру меду і не обміняти на яйця? Скільки тієї дороги, тим більше, дорога до Світлого рівна і пряма, з українських позицій не видна, і від Каруселіно за гребенем невисокого пагорба схована».

Загорівся Сергійович ідеєю походу у сусіднє село, де він з минулої осені не бував. Зібрався, взувся-вдягся. У сумці – дві літровки меду. На руках – рукавиці. Попереду – дорога темна.

Страх – штука невидима, тонка і різна. Як вірус чи бактерія. Його можна і з повітрям вдихнути, і з водою чи горілкою випадково випити, і через вуха спіймати, і вже точно очима побачити можна так яскраво, що в очах його відбиток залишиться навіть тоді, коли сам страх вже зникне.

Думки про страх самі виникли у Сергійовича, коли він вже з півкілометра незайманою у останні місяці ні ногами, ні колесами дорогою пройшов. Ліворуч лісосмуга – голі клени, липи й абрикосові дерева змішані. Перед нею поле, за нею – ще одна ґрунтівка для сільгосптехніки, а далі – знову поле, тільки вже ген вгору сягає, туди, до Жданівки. Праворуч невеликий підйом і на хвилі підвищення – ближній горизонт, до якого рукою подати. Далі, за горизонтом, поля на кілометрів п'ять тягнуться аж до хутора Заячий. Хутір цей уже в «денеерії», тільки ніби пустий він стоїть. Будинків там зо п'ять чи шість, не більше. Може, тому Світле і живе собі майже так, як до війни. Ні сепаратистів поблизу немає, ні армії української. Тому майже ніхто і не виїхав. Пішло кілька чоловіків до донецької братви, щоб проти України воювати. А двоє – дільничний і директор школи – навпаки, до української армії записалися. Злякалися, мабуть, що виріжуть їх уночі за те, що місцевою владою вважалися. Тепер там ніякої влади нема, але і тихо! Просто там і раніше тихо було, тож влада тут ні до чого. Вона що є, що немає, все одно! Просто народ мирний і на себе і своєму хазяйстві, а не на політиці зосереджений.

Звідкись здалеку, з того боку, куди він ішов, тільки ще далі, «бахання» артилерії долинули. Але такі далекі, що Сергійович навіть крок не уповільнив. Він і так не дуже швидко йшов. Під ноги дивився – очі до цієї сірості звиклі у нього. Чорне плюс біле дають сіре. Ось так і темінь та сніг поєднуються і дорогу зимову вечірню видимою роблять.

Дорога якраз у цьому місці ледь вгору здійсмалася. Села звідси не видно. Це вже як хвилин п'ятнадцять пішки залишиться, тоді і Світле попереду вигулькне.

І раптом зникла з-перед очей його дорога. Під ногами залишилася, а з-перед очей зникла. Зупинився Сергійович, не розуміючи, що трапилося. Присів навпочіпки, торкнувся землі руками. Зрозумів, що вона білою бути перестала. Лягла долоня на край воронки від вибуху, широкої воронки, ширшої, ніж сама дорога.

Піднявся пасічник на ноги. Став воронку обходити, та раптом спотикнувся і ледь не впав. Озирнувся. Знову навпочіпки присів. Побачив міну, яка не розірвалася. Рука сама до неї потяглася і ще навіть не доторкнувшись, відчув Сергійович сильне випромінювання холоду від вибухонебезпечного предмета, що на краю воронки лежав. І відсмикнув він руку, сховав її до кишені, туди, де тепліше було.

«Може, краще назад?» – подумав, але ноги вже знову йшли уперед. Знову видимою дорога стала. Снігова кора жалібно порипувала під підшвами черевиків.

Попереду вогники села замайоріли.

– Ти диви! Струм у них є! – зрадів Сергійович. Зрадів і позаздрив.

Як вийшов з дороги на сільську вулицю, з полегшенням зітхнув. Тепер лише на інший кінець села пройти лишилося, там баба Настя живе!

Поки йшов, гавкіт собачий слухав і радів. У них у Малій Староградівці жодної живої душі не лишилося, окрім їх із Пашкою. І собак нема, і коти зникли. Миші та криси, напевне, десь та є, ховаються, але ж вони самі по собі, як природа. Вони що з людиною, що без людини – все одно виживуть. Собакам чи котам без людини важко. А козам, свиням і курям взагалі неможливо!

Зупинився Сергійович на порозі перед дверима. Постукав тричі.

– Зараз, зараз! – почув знайомий голос.

– Ой, Серьоженька! – скрикнула бабця, відкривши двері. – Живий!!! Ну заходь, заходь швидше!

Баба Настя з минулого року, від осені, не змінилася. Обличчя кругле, маленьке. Ростом метр шістдесят, не більше. Одягнена так, що і не ясно: чоловік чи жінка. Внизу штани теплі, зверху короткий сарафан зелений, а поверх нього синя кофтина на великих гудзиках.

Роззувся Сергійович. Пройшли до кімнати.

– Я тобі меду приніс, – виклав на трюмо дзеркальне Сергійович із сумки дві літрових банки. – А в тебе хотів на яйця розжитися. У нас там голодно, в селі...

– Ти посидь поки, відпочинь, а я поісти розігрію!

Опустився Сергійович у крісло з лакованими дерев'яними підлокітниками. Прямо у куртці, подумавши, що рано ще роздягатися. Усівся і від раптової втоми, що ніби з дороги його наздогнала, задрімав. І вже у дрімоті своїй відчув, як зігрівається, відтає від морозу шкіра щік, як кінчики пальців ніби від укусів бджолиних ниють, а все тому, що осміліла від тепла кров кинулася з новою силою судинами і венами, відновлюючи порушене холодом опалення тіла. Лець дрімота у сон тремтячий, легкий перейшла, почув він уві сні голос Віталіни.

«Іди обідати!» – кликала вона його з кухні. В кухні затишніше, особливо навесні чи влітку. Вікно кухні у сад виходить, а не на буру, покриту вугільними плямами землю двору.

Зайшов він у сні до кухні – саме так, як заходив не раз на її поклик, коли жили вони разом. У повітрі аромат борщу, сильний і соковитий.

«Ну, оціни!» – запропонувала Віталіна, киваючи на столик, де миска борщу червоного стояла, а на його поверхні – як він кілька разів вимагав, просив, але не отримував, а тут отримав! – плавали кілька пельмешків. Зварені, тоді обсмажені у сковороді на олії до скоринки хрумкої, а потім у борщ вкинуті.

Сів він у сні до столу так само легко і самовдоволено, як і в житті сідав. Подивився схвально на вагітний живіт Віталіни. Місяці півтора залишалося до народження доньки. Повернув погляд до пельменів. З'їв їх один за одним. Потім вже до борщу узявся.

«То ти подумала? Згодна?» – спитав він з набитим ротом.

«Ні, не згодна! Хай буде Анжеліка! – твердо заявила вона. – Мені твої Свети і Маші не подобаються! Нудні імена, як у кондукторів у трамваї!»

«У нас немає ні трамваїв, ні кондукторів! – почав сердитися уві сні Сергійович так, як раніше наяву сердився. – Може у вас там у Вінниці такі імена простачкам дають, а у нас тут по-іншому прийнято. А назвеш Анжелікою – засміють, задражнять!»

«Задражнять, тоді поїдемо звідси!» – відрізала Віталіна і понесла свій живіт до кімнати, де диван і ліжка, і стіл великий.

Доїдав він свій борщ без ентузіазму.

«Нічого, – думав, – без мене вони її не зареєструють!»

І раптом, коли у сні борщ у тарілці скінчився, знову яскравий аромат борщу поряд з його носом «зазвучав». Відкрив очі, побачив, як баба Настя каструлю повз нього до столу пронесла.

– Ти сідай вже! Налила я тобі! – голос її старечий, але солодкий, прозвучав.

Струсив Сергійович з себе сон, на ноги встав. Куртку скинув і на кріслі лишив. До столу всівся. Борщу густого миска перед ним. Тільки пельмешків нема. Але ж він і не чекав їх. Це так, примха у нього була, у якій він хотів минуле з теперішнім поєднати. З дитинства він пельмені дуже любив, а борщ полюбив після весілля. А тепер вже все у минулому лежало, у пам'яті та у світлинах. Пам'ять – вона старіє, а от світлини лишаються. І лежать собі у випускному, дембельському, весільному альбомах. Лежать собі у шафі і каші не просять.

Жадібний погляд його від борщу вгору піднявся, на стелю. На лампочку. Облизнувся Сергійович. Старенька подумала, що до борщу, а сам гість не одразу і зрозумів: на що це він облизнувся? Захопив ложку борщу. Борщ гарячий. На очах сльози виступили.

– Ти чого? – злякалася баба Настя. – Може, з дружиною твоєю що?

– Ні, – Сергійович головою мотнув. Тильною стороною долоні сльози втер і другу ложку борщу до рота відправив.

– Гарно ви живете! – витиснув із себе. – А у нас уже три роки світла нема.

– Що, так і не полагодили? – сплеснула маленькими долоньками старенька.

– Не полагодили, – підтвердив Сергійович і зітхнув. – Сказали, що воно того не варте! Двое нас там лишилося. Та ще й на різних вулицях живемо. От якби хоч з десяток людей повернулося!

– Але у вас дуже близько до гармат! У нас-от, що до росіян кілометрів вісім, що до українців кілометрів п'ять. Ми майже посередині. Он там далі, біля Гнутівки, де земля наша сіра знову сходиться, там зовсім дешиця від одних до других. Там що не день, то бах та й бах.

– Та не так у нас і близько до гармат! – не погодився Сергійович. – За три роки тільки у церкву і влучили. Ну ще у пару хазяйств, у контору колгоспну. А хати майже всі цілі стоять. Баптисти іноді приїздять, допомогу возять! Шкода, що не можна через них пенсію отримувати! Так і сиджу без грошей... хоча, що з ними робити, як привезуть? Хрін його знає. А у вас як з пенсією?

– Добре у нас, – закивала баба Настя. – Стьопа, син поштарки, ну, знаєш, у якого одна нога коротша, у них кум у Торецьку. Він у нас карточки із цими «пенькодами» збирає, куму передає, а той грошики у себе у Торецьку з банкоматів знімає, а потім кожен у заклеєному конверті пенсію разом із карточкою назад і отримує. Ну, звичайно, не всю, це ж робота, треба оплачувати.

– А що, з моєї він теж може зняти? – пожвавішав Сергійович.

– А ти переоформлятися іздив?

– Куди?

– Ну в Україну? Щоб відмітили, що ти в сірій зоні лишився?

– Ні.

– Спочатку переоформитися треба. Без цього не дадуть.

Сергійович зітхнув важко. Помовчав.

– Ну вона ж не пропаде, – сказав тихо, сам себе заспокоюючи. Підняв погляд на хазяйку. Про мету свого приходу згадав.

– Ти б мені яець... – почав було просити Сергійович, але стукіт у двері перебив його.

Обидва вони на стукіт озирнулися. Пішла старенька відчиняти.

– Ти спитай, хто це! – крикнув їй у спину гість.

Але вона просто відімкнула двері, і миттю у тепле повітря дому голоси дитячі увірвалися.

– Бабусю Насте, це не Дід Мороз до тебе помилково зайшов? – продзвенів голосочок хлоп'яти років чотирьох-п'яти.

– Ні, що ви! Який Дід Мороз! – здивувалася хазяйка дому. – Середина лютого надворі!

– Так він же на Новий рік не прийшов! А обіцяв! – сказала дівчинка.

– Ну який тут Дід Мороз?! – відмахнулася баба Настя. – Та самі подивіться!

До кімнати разом з бабою Настею увійшло двоє хлопчиків і дівчинка, дошкільнята.

– Ось, бачите! – показала вона на Сергійовича.

– Ага, – сказав один хлопчик. – Не він! Той молодший був!

– Дід Мороз, і за мене молодший? – посміхнувся Сергійович і вирішив пошуткувати, посміятися з дітлахами. – Де це ви молодого Діда Мороза бачили?

– У грудні він був, – відповіла за всіх дівчинка у рожевій курточці на пару розмірів більший, ніж треба. – Він нам іграшки привозив і обіцяв на Новий рік цукерок!

– Так, молодий був! – підтримав темноокий хлопчик у чорному пальті і лижній шапочці. – У нього ще автомат був і сережка у вусі!

– Автомат у Діда Мороза? – посміхнувся Сергійович. – Може, він ще і у військовій формі приходив?

– Так, у формі! – дівчинка кивнула. – Під час війни всі у військовій формі із автоматами ходять. Він сказав, що у нього своїх дітей двоє, але він нам все одно багато цукерок принесе. Від себе і від них, як подарунок.

Замовк Сергійович. Якось не по собі йому стало. Пригадав він рюкзак із цукерками, який додому з поля притягнув. Пригадав вбитого і золоту сережку у його вусі.

– Ну, може, принесе ще, – поглянув на дітлахів по-іншому, якось лагідніше. – Може, через блокпост не пропустили! Мало чого?

Діти, засумувавши, поточилися до коридору. Пішли.

– Я тобі яєць дам! – сказала хазяйка, жалібно глянувши на гостя. – Може, ще чого?

– А що ти маєш?

– Тушонку волонтери привозили свинячу. Можу пару баночок... Огірки свої є солоні. Тільки ж тобі нести важко буде!

– Донесу! – переконав її Сергійович. – Стежку вже протоптав. Вертати буде легше! Додому ж все-таки!

14

«Якщо з'їдати яйце через день, то цих двадцяти яєць від баби Насті майже на півтора місяці», – думав Сергійович, слідкуючи за сковорідкою, що на верхньому крузі буржуйки макарони гріла. Зашипіли макарони. Посміхнувся Сергійович. Узяв обережно яйце, вдарив ножем, і розкололося воно. Вилив у макарони. Узявся дерев'яною ложкою білок, жовток і гарячі макарони змішувати.

Хвилин за п'ять при тремтячому вогнику церковної свічки танули вже вони на язиці – гарячі і смачні яєчні макарони. А місце сковороди на чавунному крузі буржуйки чайник зайняв. За вікном темінь. У вухах – заспокійливе цокання будильника.

Це час цокає. Скоро березень, скоро зима відійде. Калюжі, що лишаться від снігу, на сонці заблищать. І полетять перші бджоли у розвідку, хоча зелень ледь-ледь прокльонеться і почне обплітати собою чорну землю, що прокидається від холоду. Щоб зігріти і прикрасити. Полетять вони після зими недалеко, для зарядки, для того, щоб орієнтири свої освіжити. Але вулики уже на сонці стоятимуть і прогріватися почнуть, виганятимуть зсередини зимову вогкість. Сповниться повітря дзичанням солодким і приємним, близьким і мирним, яке світ людини, що любить бджіл, зменшує, затишним і домашнім робить. І тоді вже не так важливо, що десь стріляють – до усього звикнути можна! Важливо, що весна, що природа сповнюється життям, її звуками, її запахами, її крилами і крильцями.

А до кінця березня, коли бджоли остаточно від зими відійдуть і вулики затремтять постійним, безкінечним живим тремтінням, зіставить він їх ліжечком: два в ширину, три в довжину, накриє тонким матрацом із соломою, вдягнеться тепліше – ночі ж іще холодні наприкінці березня, і проспить на вуликах кілька ночей поспіль. Це для нього краще будь-яких ліків! Краще вітамінів! Це наче особливою людською енергією зарядитися. Тією енергією, котра не лампочки, а погляд у людині запалює, та так запалює, що він далі, ніж зазвичай бачить.

А за чаєм думки Сергійовича до сьогоднішнього походу до Світлого повернулися. До дітей, які до баби Насті увірвалися, щоб перевірити: чи не прийшов до неї помилково той Дід Мороз із сережкою у вусі, котрий до них прийти обіцяв. Дід Мороз із сережкою у вусі із цукерками.

Дістав Сергійович з наплічника, що у кутку кімнати стояв, жменю цукерок, на стільницю висипав. «Червоний мак» розвернув і до рота поклав, чаєм запив. Є речі, які з роками не міняються, і це йому подобалося. Ось і смак цієї цукерки за всі роки його життя не змінився. І обгортка така ж. Захотілося ще одну з'їсти, але тут дітлахи пригадалися: двоє хлопчаків і дівчатко. «Що ж це, виходить, що я їхні цукерки їм?» – подумав пасічник.

І тут його переляк пройняв: вбитий із сережкою у вусі під снігом лежить і більше йому спати не заважає, але ж наплічник його тут! У кутку кімнати лежить. І навіть якщо він його надвір винесе, все одно він «тут» буде. І якби ці цукерки нічими були, як гриби у лісі, то хай собі лежать і його до чаю тішать. Але ж не «нічиі» вони! Ясно тепер було Сергійовичу, кому вбитий цукерки ніс. Ніс та не доніс. А тепер виходить, що привласнив їх Сергійович, у дітей відібрав і сам, як дитя, їм радіє.

Пройшовся кімнатою Сергійович нервово. Біля буржуйки зупинився – тут найтепліше було. І щоб тепла на ніч вистачило, висипав він ще з піввідра вугілля. Зітхнув у передчутті, що думки про мерця, який під снігом лежить, знову спати не дадуть. І тут охопило його дивне тремтіння, а разом з ним впертість рішучу він у собі відчув. Зрозумів він, що зараз знову у Світле піде. Хай за вікном темно і холодно, але стежину він собі протоптав і з неї вже не зіб'ється. Та і піде туди без поклажі – лише наплічник на спині, а в руках пусто!

Вдягнувся-взувся, шапку-вушанку натягнув, вуха її під підборіддям на бантик-вузол зав'язав. Церковну свічку, яка на столі стояла, пальцями загасив – чого їй дарма горіти?

Ішов своїми нещодавніми слідами. Легко йому йшлося. Ніби біду свою геть, подалі від дому відносив. І чим ближче до Світлого підходив, хоч і не бачив ще села з його віконцями, що світилися, тим світліше і тихше на душі ставало. І здалося

йому, що іде він величезною церквою до далекого вівтаря.

У церкві ж усі шепочуть або мовчать. У церкві тільки батюшка право гучного голосу має. Ось і він ідучи ніби пошепки міркував і уявляв. У церкві і пахне приємно, та і придумано її так, щоб усе, що там народжується – запахи елею, молитовне шепотіння, і відчуття причетності до вічності, яка на кожного після життя земного чекає – усе це там і лишається, за товстими стінами, за воротами залізними, під куполами високими. Це для того, щоб людина щоразу за цим відчуттям миті чудесного поверталася.

Попереду вогні Світлого з'явилися. Зупинився на мить Сергійович. Відчув вагу наплічника на спині. Потер рукавицями щоки, стираючи з них «налиплий» за дорогу морозець.

– Ти чого це знову? – здивувалася баба Настя, як двері йому відчинила. З-за її спини знайомий шум долинув. – Забув щось?

– Я це, віддати забув! – Сергійович подивився на хазяйку дому так, ніби вона мала б його і без слів зрозуміти. – До тебе дітлахи заходили, коли я борщ їв! Це ж сусідські?

– Ну так, Валіні!

– А ти скажи, де вони живуть! Я їм гостинців приніс!

– Ну ти й дурень, – розвела руками баба Настя. – Не міг завтра прийти? Чого тебе назад потемки понесло?

– Ну, я... – спробував пояснити Сергійович, та у думках розгубився. – Сам не знаю. Гарно у вас, світло у вікнах! Електрика. Он і телевізор у тебе працює! – він упізнав, нарешті, шум із-за спини хазяйки дому, що до вух долинав.

– То ти що, за телевізором знудився? Ой, бідолашка, – похитала вона скрушно головою. Йому навіть здалося, що в очах у старенької сльози співчуття зблинули. – Це ж ти три роки без телевізора! Батюшки! Яка ж то мука! Та заходь скоріше, заходь! – підганяла во-на його.

– Ні, давай спочатку я дітям цукерки віднесу, а потім уже зайду! – проговорив він м'яко.

– Праворуч по вулиці друга хата. Там біля хвіртки на паркані дерев'яна зірка прибита – у них дід у війну з фашистами загинув. Вона раніше червона була, а тепер сіра, як паркан.

Пройшов Сергійович правою стороною вулиці до дерев'яної зірки біля хвіртки. До двору увійшов. У двері постукав.

– Хто там? – жіночий голос зсередини дому відгукнувся.

– Це Сергійович, із Малої Староградівки. Подарунок дітлахам приніс!

Впустила його жінка Валя, а коли він роззуватися у коридорі почав, зупинила. Прямо до кімнати провела. Там голосно-гамірно. Також телевізор увімкнений і на екрані хтось із кимось лається. Але якось дзвінко, майже весело.

Завмер Сергійович, очима до екрана припав. У руках наплічник, з дивана на нього хлопчики у теплих байкових піжамах і дівчатко у синіх колготках і кофті зеленій дивляться здивовано. Він їм цікавіший за телевизор видався.

– Що це вони там? – відірвався, нарешті, Сергійович, і кивнувши на телевизор, у хазяйки спитав.

– Та це Москва! Про Україну сперечаються! – спокійно відповіла вона. – Так що там у вас для дітлахів?

– А! – схаменувся Сергійович. – Ось вам, від Діда Мороза! Із запізненням...

Протягнув наплічник жінці. Вона його до столу, накритому білою мереживною скатертиною піднесла. Пакунки з цукерками дістала. Дітлахи підбігли.

– Це від того Діда Мороза, у якого сережка у вусі? – дівчатко спитало.

– Ага, від нього, – кивнув Сергійович. – Він вибачався. Сам не зміг. Прихворів.

– Краще пізно, ніж ніколи! – проговорила жінка Валя.

Простягнула гостю пустий наплічник.

– Не треба, залиште! Може, згодиться!

– Так, а що треба сказати за подарунки? – озирнулася вона на дітлахів.

– Дякуємо! Дякуємо! Дякуємо йому передайте! – одне перед іншим защебетали дітлахи у три голоси.

– Передам, передам, як побачу, – відповів Сергійович. – Ну, піду я! Час мені!

– Що, назад у Малу Староградівку підете? – голос хазяйки її несподіване хвилювання викрив.

– Ой, як же ви там живете? Ні магазину, ні пошти... Ні, неможна так! Ви зачекайте! Я швидко!

Вискочила вона у двір. Повернулася хвилини за п'ять, у руках – наплічник чимось напханий. Простягла його гостю.

– Обережніше! – попередила вона. – Там трилітровка з салом! Сергійович здивовано посміхнувся. Не чекав він такої доброти від незнайомої жінки.

Повернувся до баби Насті. Всілися вони удвох перед телевизором. На екрані за столом трое чоловіків у краватках.

– А чому ж вона досі не розвалилася? – спитав один телечоловік двох інших.

– Адже ж їх тепер повністю Америка і Європа утримують. Забирають гроші у своїх бідних і злиденних і українцям їх віддають! – узявся відповідати інший. – А коли їх бідні і злиденні зрозуміють, що відбувається, то вони і в Америці, і у Європі проти своїх політиків майдани влаштують! – Ну тут я з вами не згоден, – вступив

у бесіду третій телечоловік. – Не все так однозначно з Америкою і Європою. Для них Україна – тільки інструмент. Інструмент, яким вони хочуть Росію з політичної карти світу зіпхнути.

– Ти це розумієш? Те, що вони кажуть? – перевів Сергійович погляд з телеекрана на бабу Настю.

– Ну все – не все, а розумію! Це ж російське телебачення, а не ці, з Києва!

– А ці у тебе ловляться?

– Зараз так, а два роки не ловилися! – відповіла хазяйка дому. Узяла до рук пульт. Перемкнула телеканал.

На екрані з'явилася жінка з обличчям, залитим зеленкою.

– Я позиватимусь до суду! – говорила вона журналістці, яка тримала мікрофон біля її рота, також трохи зеленкою підфарбованого. – Я депутат і маю право на свою думку!

– Так це ця! – упізнав Сергійович даму в зеленці. – Це ж наша! Як її? Королевська!

– От бачиш! У них хоч по телевізору таке не показують! – мотнула скрушно головою баба Настя. – У них тільки за столом культурно сидять! Говорять грамотно! Може, заночуєш уже? Чого у глупу ніч іти?

– Ні, дякую! – Сергійович по-своєму зрозумів пропозицію баби Насті. Подумав, що спати вона хоче, але у його присутності не лягатиме.

Попрощався з хазяйкою дому приязно. Обійняв стареньку по-свійськи. Ледь випадково її у гості не покликав, та вчасно язика свого нерозумного припнув.

Ноша у наплічнику розгинала хребет тяжкістю, але Сергійович уперто ідучи уперед нахилився, рівновагу у ході шукаючи. Десь далеко за спиною, за Світлим, торохкотіла артилерійська канонада. «Це, мабуть, там, де Гнутівка», – подумав пасічник і пришвидшив крок.

15

За вікном лютневе сонце несподівано розігралося так, ніби після довгого полону свободу відчувало! Це Сергійович зрозумів, щойно очі розплющив. Тиша у будинку неправильною і зайвою здалася. Прислухався він, подих затамувавши. І зрозумів причину своєї стурбованості – погляд його звівся на мовчазний будильник, який на підвіконні стояв. Той не цокав, стрілки пів на одинадцяту завмерли. Тобто, заспав Сергійович. А ось наскільки заспав – зрозуміти не міг. Навіть неясно було йому, які саме пів на одинадцяту показує там: учорашні вечірні чи сьогоднішні?

Не встаючи з ліжка – куди ж бо поспішати? – став Сергійович учорашній день згадувати. Це скільки ж він пройшов? Дванадцять кілометрів, чи що? Хмикнув

гордовито. Полежав ще трохи, піднявся на ноги. Долоню до боку буржуйки притулив. Ледь теплою вона виявилася. Додав у топку вугілля. Озирнувся на завмерлий будильник.

– Сходжу-но я до Пашки, час виставлю! – вирішив.

Надворі сонячної жовтизни ще більше виявилось. І сніг, витоптаний черевиками, пожовтів, і сірі стіни сараїв, і паркан! І не те, щоб Сергійовичу це не подобалося! Навпаки! Проте водночас сприйняв він несподівану грайливість сонця хоч і приємним, та все-таки порушенням щоденної узвичаєності. І відправив він світилу подумки зауваження, ніби могло воно, як людина, щось «неправильне» у своїй поведінці усвідомити.

Десь ген далеко ухкали гармати. Чути їх було Сергійовичу лише якщо він хотів їх почути. А щойно до думок своїх повернувся, на провулок Мічуріна звертаючи, так і зникло їх ухання, розчинилося у тиші без сліду.

Права нога раптом у коліні занила, коли у двір до Пашки зайшов він. Останні кроки до порога вираз обличчя його змінили: скривилися його вуста від болю.

Гримнув кулаком у двері. Звідти – тиша. Пригадав, як і минулого разу довелося йому хвилину чи дві чекати, поки відкриє. Проте тоді він одразу з'явився за дверима. А потім відійшов, так і не відчинивши спочатку. А зараз навіть не питає, хто там?

Вдарив об двері Сергійович ще тричі. Знову жодної відповіді. За ручку потягнув – зачинені двері, і зачинені на врізний замок, а не на гачок чи клямку зсередини.

– Пішов?

Озирнувся. Куди тут іти? Хіба що вулицею прогулятися?

Вийшов, накульгуючи, за хвіртку. В обидві боки подивився – тиша і безлюддя.

«А може?... – закралася в голову потаємна думка. – Може, він...»

І хоча думка не договорилася, зрозумів Сергійович, до чого вона хилить. Повернувся у двір, пройшов за хату, вийшов у сад і побачив перед собою у снігу стежку витоптану, що вела через сад у город. Пішов він по ній далі. Зупинився на межі городу, що переходив у поле, яке ледь спускалося, а потім вгору здіймалося до Каруселіна, туди, де «Донецька республіка» свою оборону тримає.

«Ось звідкіля він хліб носить! – зрозумів Сергійович і хмикнув. – І не боїться ж, дурень, що у якогось снайпера може око засльозитися чи палець на гачку засвербить?»

І тут інший, страшніший здогад вколов його думки!

«А може, він і є той снайпер? – пригадалося Сергійовичу лігво солом'яне і гільзи біля його узголів'я на снігу. – Тому і не боїться! Вони ж по своїм не стріляють!»

Холодно стало Сергійовичу на межі городу Пашкиного стояти. Здалося, що звідти, з Каруселіна морозний вітер дме.

Повернувся Сергійович до Пашкиної хати. Праве коліно все нило. І в боці правому щось поколювало. Підніс він руку до правого боку і посміхнувся – там у кишені будильник лежить, то він залізним заднім пиптиком для переводу стрілок і поколює!

Пригадав Сергійович Пашкин настінний годинник з гирками. Добре Пашці, нічого накручувати не треба, просто потягнув гирку догори під коробку і ходить він собі далі, слухняно і злагоджено.

Підкотив Сергійович пеньок для розколювання дров під стіну до вікна, заліз на нього і всередину заглянув. Годинник якраз на стіні праворуч виявився. Через зовнішню сонячну яскравість усередині дому темнувато було, але час на годиннику зміг він роздивитися – за чверть перша. Дістав будильник, виставив стрілки по-новому і накрутив. Потім будильник, що цокав, до кишені засунув, пенька на місце відкотив і подибав, накульгуючи, назад.

16

Відновлений час дав лад у голові Сергійовича, всі думки його заспокоїв, окрім однієї: про те, що сам Пашка і може тим снайпером виявитися, що по українським позиціям з їхнього села стріляє. І думка ця, як від неї Сергійович не відмахувався, звучала все імовірніше. Адже живеться Пашці краще, ніж Сергійовичу, хоча живуть вони в однакових нібито умовах і на схожих вулицях у одному ж таки Богом і людьми покинутому через війну селі. Тільки ось у Пашки дві буржуйки в хаті і то батон свіжий, то сало, то мобільник заряджений! Звідкілясь же він то все має? Явно ж, не від баптистів! Адже якби допомогу привозили, то і йому, Сергійовичу, перепало б! Але їжа – їжею! А ось з електрикою як? Електрику як макарони чи цукор баптисти не розвозять! По електрику ходити треба! А де найближча електрика? У Каруселіні, туди, куди з двору Пашкиного через сад, город і поле стежка протоптана!

Думки Сергійовича раптом «сплигнули» з електрики і на його власний мобільник перескочили, який десь там, за городом Сергійовича і ген за полем в українських солдатів заряджається. Та чому заряджається? Заряджений давно. Просто нагоди чекає, щоб до хазяїна повернутися. Згадав Сергійович слова солдата Петра про ганчірку на крайньому дереві у саду, як знак того, що допомога потрібна. «А як ганчірки не вивішу, то і телефон він мій не принесе?» – подумав насмішкувато. І тут же сам на свою насмішку думками спротивився. Що ж це, Петро має через мобільник під кулями снайпера полем до нього йти? А якщо вб'ють? На чию совість смерть ляже?

Зникла насмішка з вуст. Серйозніше і похмуріше обличчя стало. Зрозумів Сергійович, що за перехід засніженого поля можна життям заплатити! Он той, що з сережкою у вусі, він же перейшов! А за вікном ще світло, але сонце ніби виснажилося. Ніби як напруга у нього, у сонця, впала, як раніше постійно у селі траплялося: то лампочка в люстрі на всю горить, то гасне раптом, і лише спіралька червона усередині скляної колби світиться, що ніби показує: електрика є, але надто мало її, щоб лампа світлом із внутрішнім домашнім світлом ділилася!

Поліз Сергійович до шафи, завмер на мить, погляд на «мурашиній» сукні спинив. Потім інші дверцята відкрив та на полиці ганчірки різні руками перебрав, роздивляючись. Знайшов білого кухонного рушника. Вийшов з дому. Заскрипів сніг під ногами. Зупинився на межі саду. Звідси до кінця городу, за яким поле, метрів зо двісті буде. Вибрав яблуню. Прив'язав до її гілки рушника білого. Озирнувся, подивився на горизонт, який через схожість кольору поля і неба майже не вирізнявся.

«Як же він її звідтам розгледить?» – засумнівався. Подивився на почеплений рушник і зітхнув тяжко? Вже з цієї відстані майже губився рушник серед стовбурів яблунь та абрикос.

«Але ж сказав, щоб почепив! – подумав. – Значить, побачить! У них там біноклі військові, вони потужніші, ніж Пашкин!»

Повернувся до хати. Вечерю собі простеньку зготував – пшоно зварив. Доки їв, на будильник поглядав. Будильник тепер на почесному місці посеред столу стояв. Поряд із свічкою. Стояв і цокав заспокоїливо. Цокіт його у тишу домашню вливався. Тиша тут – як величезна сулія з товстими скляними стінками. У неї багато вміщається, і якщо вухо до горлечка прикласти, то можна її на ці звуки невловимі, важко і прискіпливо, але все-таки розділити. Але це зараз, коли лютий надворі, тиша така повільна і дрібна, як пил повітряний на осонні! А мине ще місяць, чи навіть менше, і випустить він до цієї тиші бджіл цілу армію. А якщо по-військовому говорити – воно ніби і саме напрошується, це порівняння – то випустить він на дико чи організовано розквітлі поля шість полків бджолиних. Адже чим вулик не полк? Чим не казарма? Посміхнувся Сергійович своїм думкам. Занурився у мрії про близьку весну. А коли відпустили вони, глянув у вікно – а там вже сутінки. І свічці на столі все важче кімнату освітлювати. Темінь настає, через вікна вона всередину хати лізе!

Зрозумів тут Сергійович, що він не просто за столом сидить, на солдата чекає. Той із зарядженим телефоном прийти має. Досипав пасічник вугілля в буржуйку. Надвір вийшов. Постояв, голову до зірок підняв. Уявив собі, як ось у хвіртці, що з саду до двору, солдат Петро заходить. Мабуть, втомлений. Адже відстань між позиціями перед Жданівкою і Малою Староградівкою пішки не близький світ. А якщо ногами тупцяти, та полем, по сніговій корі – обов'язково втомишся! А тут ще не просто іти треба, і йти і боятися водночас. Усяке ж трапитися може, коли на виду, відкритою місцевістю ідеш!

«А як він зараз поле переходить, а його вже снайпер той, що на сіні лежить на межі городу Крупіних, вичікує?» – злякався Сергійович.

І від цієї думки одразу холодно стало. Поспішив Сергійович до церкви, туди, де лігво снайпера виявив. Думки притишив, щоб більше його не лякали. Йшов у темноті та тиші.

Перед хвірткою у двір Крупіних зупинився. Прислухався. Така ж тиша, що й у його дворі. Але ж на слух не визначиш: є поряд снайпер чи нема його? Його тільки навіч визначити можна!

Обережно відчинив Сергійович хвіртку, за хату пройшов, до саду. Біля останнього ряду дерев завмер, у город засніжений вдивляючись. Ніби й бачив він цю пляму сіна. У темноті на снігу вона сірою здавалася. Але ж у темноті очам і обманутися можна, очі часто не бачать, а додумують не повністю побачене. А людина звикла їм

вірити, навіть якщо підсліпувата сама чи видимість перед нею сумнівна через природу або дим.

Затамувавши подих, присів Сергійович навпочіпки, і як качка, хитаючись, став уперед, до межі городу Крупіних просуватися. Знову праве коліно занило, та не було у нього бажання на його ниття увагу звертати. Біля позиції снайперської зітхнув з полегшенням- – нікого! Лише сіно та ті самі гільзи на снігу.

«А якби там снайпер лежав, та до того ж не Пашка, а хтось інший? – подумав раптом Сергійович, відчувши тремтіння колін. – Що б я йому сказав? Попросив би, щоб той у солдата не стріляв? Бо солдат мені мобільник заряджений несе? Ну й дурень же я! Чого я сюди приперся?» Відчув себе Сергійович найдурнішим з дурнів. Далі навіть думати стало боязко. Але уява перелякана вже вклала Пашку у снайперське лігво. І ось ніби бачив тепер Сергійович перед собою «ворога дитинства», який лежить у кожусі з високо піднятим коміром. Бачив, і відчував, як переляк його тіло покидає. Адже що Пашка? Не прислухається до прохання Сергійовича, який йому і мед дарував, і вікна склити допомагав? Як це не прислухається?! Не може такого бути! Ні, Пашка-снайпер до прохання Сергійовича з повагою поставиться і гвинтівку свою з оптичним прицілом на сніг опустить чи взагалі одразу підніметься і додому до себе на вулицю Шевченка піде! Може, навіть зрадіє, що не треба у темноті і холоді на сіні лежати і чекати, доки якийсь український солдат у приціл гвинтівки втрапить!

Повернувшись додому, всівся Сергійович біля буржуйки. Спочатку вдягнений посидів, усім тілом крізь одяг приємне тепло вбираючи. Потім куртку зняв, роззувся. Нарешті, досяг він взаємної температурної зручності повітря і тіла. Але це ж ніяке не щастя, а просто повернення до домашнього затишку. Затишок цей, звичайно, навіть усієї його великої кімнати не охоплював. Як і свічка не сягала своїм вогником стін і закутків. Але навіщо йому стіни і закутки? Ноги вже вивчили радіус затишку, у центрі якого буржуйка стояла. За цей радіус він тільки за потреби виходив: щось дістати, перекласти, узяти.

Тричі у двері чиясь рука вдарила.

– Хто там? – крикнув Сергійович.

Ніби і відповіли за дверима, але якось нечітко і неголосно.

«Не Пашка», – зрозумів хазяїн дому.

Відчинив. На порозі Петро у камуфляжі, на плечі автомат, біля ніг – наплічник.

Кивнув йому Сергійович, посунувся, пропускаючи гостя всередину.

– А чого ж зимового камуфляжу не дають? – спитав. – У білому було б безпечніше!

– Та все одно темно, – проговорив Петро. – Що у вас трапилося?

– Нічого, – Сергійович плечима здвигнув, дивлячись, як гість високі військові черевики розшнуровує. – Я ось макаронів відварив. Зараз тобі з яйцем підсмажу!

– А я думав, ви голодуєте! Їжу приніс, – ніби розчаровано промовив солдат.

– Позавчора голодував, вчора у Світле ходив мед на яйця міняти. Завтра – хто

знає? Ти проходи, біля пічки сідай, грійся!

Усівся солдат на стілець обличчям до буржуйки, ноги у товстих шкарпетках прямо під дверцята підніс. Сергійович по дну гарячої сковорідки вилкою із салом поводив, макарони туди висипав, яйце вилив.

Під шкварчання їжі, що готувалася, наповнилося повітря смачним, солонуватим ароматом. Петро посміхнувся. Сергійович, розмішуючи макарони з яйцем дерев'яною ложкою, до макаронів придивився. Замислився? А чи вистачить їх на двох?

– Може, настоянки медової? – запропонував він солдатові, коли той вже за столом їжу наминав.

– Ні, дякую! Чаю б краще! – відповів солдат.

Поставив хазяїн дому на буржуйку чайник.

– А вас там хоч годують, в окопах? – спитав, знову до столу сідаючи.

– Годують, – Петро підняв погляд на Сергійовича. – Та і не сидимо ми весь час в окопах. У нас там бліндажі хороші, і пару хат кинутих у селі зайняли. Там все є! Навіть банька.

– Ага, значить, надовго? – вирвалося у Сергійовича двозначне питання.

Солдат знизав плечима.

– Як на мене, то краще б дома сидіти! Мені відпустку обіцяли, п'ять днів. Дружину, дітей побачити!

– А звати їх як? – поцікавився хазяїн дому.

– Дружину – Света, дочку – Галюня, а син – Іван!

– Гарні імена, – промовив у задумі Сергійович. – Мені такі подобаються. Дітям імена сам вибирав?

– Ні, ми удвох з дружиною. Одразу погодилися!

– Пощастило, значить, тобі з дружиною! А у нас не вийшло.

– Що не вийшло?

– Та так вибрати доньці ім'я, щоб і я згодився, і вона.

– І як же назвали?

– Анжеліка тепер. А спочатку я її Світлавою зареєстрував. Але дружина, коли поїхали вони від мене, наново її перейменувала.

– Так, якесь ім'я для вашої місцевості не підходяще, – погодився Петро. – Для міста ще згодиться, там на імена ніхто уваги не звертає. А у вас тут так сіро! І якщо на сірому фоні таке ім'я яскраве...

– Ну знаєш, – здивувався Сергійович. – Сіре також яскравим буває. Багато ти знаєш про сіре! Я он можу відтінків двадцять сірого розрізнити. Був би більш освіченим, я б їм особливі назви придумав, як окремим кольорам! І не все у нас тут сіре! У мене он у гаражі «жигуль» зелений стоїть! «Четвірка»!

– Що, не віджали? – тепер настала черга дивуватися солдатів. Але здивувався він благодушно, ніби за хазяїна дому порадів.

– А нікому було віджимати! – відповів Сергійович. – Удвох ми тут лишилися, а Пашці-сусіду він і на хрін не потрібен. Він і кермувати не вміє. Та і не бандит він! Це баті моему дякувати, що при машині я! Він мені у спадок моторолер з коляскою залишив. Став я його продавати, так за ним покупець із самого Таганрога приїхав! І мені натомість машину купив!

– Та не буває моторолерів із коляскою! – посміхнувся Петро, ніби хазяїна дому на дитячій брехні підловив.

– Багато ти знаєш про моторолери! «Вятка 200-К»! Чув про такий? Покупець сказав, що рідкісний! Та ще й на ходу! Я можу тобі фотографії показати!

Підскочив збуджений Сергійович, до серванта підійшов, праві нижні дверцята відкрив. Виклав велику інкрустовану шкатулку на підлогу, витягнув два фотоальбоми. Став перший гортати. Повернувся з ним, розкритим. Перед солдатом на стіл опустив.

– Ось, дивися! Дивися, а я поки чаю зроблю!

– Ну так, – здивовано видихнув солдат. – Таких не бачив! Не доїжджали вони, видно, до нас! Цікава штукавина!!!

Петро кинув оком на велику, із незвичайним візерунком інкрустовану шкатулку на підлозі під сервантом.

– А там що? Теж фотографії? – поцікавився.

– Ні! – Сергійович нахилився, повернув шкатулку на місце і закрив дверцята.

– Красива шкатулка! – зі знанням справи промовив солдат.

– Сам зробив, – прохолодно відповів Сергійович. – Захоплювався раніше такими штуками. Я ж, коли школярем був, кілька разів у обласних та районних олімпіадах з ручної праці перемагав.

– Це добре, коли у мужика руки із правильного місця ростуть, – ледь чи не із заздрістю вирвалося у Петра. – У мене з деревом не склалося. А от великі ремонтувати вмію!

– А що там у вас, в Україні? Які новини? – у голосі Сергійовича нотки втоми зазвучали. Ніби вже і не цікаво йому було розмову продовжувати.

– Новини? Та нічого нового! По всій країні міста і вулиці перейменовують! Ніби інших проблем нема! – махнув рукою Петро. – А це ж скільки роботи! Плюс саботаж на місцях. Люди відмовляються таблички з вулиць знімати! Вимагають, щоб залишили. Інші вимагають, щоб прапор перевернули. А як на мене, я б спочатку

країну перейменував...

– А як би ти її перейменував? – похвавився, здивований почутим хазяїн дому.

– Ну як? Не знаю, я не політик! Ну, в Українську Народну Республіку, наприклад!
– невпевнено припустив солдат.

– У «народну» не треба, – замотав Сергійович головою. – Одразу до влади дурні і бандити придуть, як у цих «денеерах»! А чого ти небритий?

– Я? – перепитав Петро і провів пальцями по щоці. – Та чекаю, коли волонтери нові станки одноразові привезуть.

– Почекай! – Сергійович знову піднявся, до серванта відійшов. Повернувся до столу з невеличкою коробочкою в руках.

– Ось візьми! Електрична! Хоч і стара, але працює, як комбайн. Нічого не пропускає.

Петро витягнув з коробки округлу, чимось схожу на сплющену грушу електробритву з красивим закрученим металевим написом на червоному корпусі: «Харків».

– Мені вона ні до чого. Електрики все одно нема!

– Дякую, я потім поверну! – пообіцяв Петро, ховаючи бритву у коробку. Раптом очі його загорілися, ніби згадав щось важливе. – До речі, убитого, що на полі лежав, забрав хтось. Мабуть, «сепари» із Каруселіна! Нема його більше на полі!

Хмикнув Сергійович.

– Я його забрав, – сказав. – Снігом накрив. Лежить він там, бідний!

– Да? – здивувався солдат. – Ну ви ризиковий! Могли б і вистрілити, якби помітили!

– А я вночі, коли всі спали!

Випили вони чаю з медом. І тут Сергійович про свій мобільник згадав. Спитав Петра.

– Так, зарядив! Давно! Ось він! – виклав він і зарядку, і сам телефон з кишені куртки. – І ось, про всяк випадок, мій номер! – додав він до телефону папірець.
– Тепер можна не ганчірку вішати, а «есемеску» посилати, чи навіть подзвонити, коли щось термінове!

– Дякую, – сказав Сергійович. – Ти – людина слова! Тут таких цінують! Може, все-таки трохи настоянки медової на дорогу вип'єш? Щоб тепліше було.

Сергійович у очах солдата боротьбу сумнівів і бажань помітив.

– Від п'ятдесяти грамів ще ніхто не сп'янів! І я з тобою вип'ю, щоб не думав, що там отрута! Я сам рідко п'ю...

– Ну добре, – махнув рукою Петро, віддався на милість хазяїна. Дістав Сергійович

пляшку.

– Я тобі зараз такий посуд дам, з якого ти ще в житті не пив! – примовляв він, верхні дверцята серванта відкриваючи.

Вийняв звідти кришталеву тувельку.

– Ми з неї на весіллі з Віталіною пили. Теща колишня подарувала.

Поставив її акуратно перед солдатом, який онімів від здивування.

Собі Сергійович звичайну чарку дістав. Але спочатку налив гостю і заграла кришталева тувелька радісною жовтизною настоянки.

– Давай вип’ємо за те, щоб усе це на хрін швидше скінчилося!

– Війна, чи що? – уточнив солдат.

– Ну так!

– Згоден! – закивав Петро. Узняв правицею високий тонкий кришталевий каблук, як ручку келиха, насили й обережно до рота тувельку підніс і зачекав трохи, намагаючись зрозуміти, до якої частини кришталевої тувельки можна вустами прикластися. Нахилив тувельку так, щоб п’ята внизу опинилася. Перелилася настоянка туди, і випив її Петро з «п’яти» повільно, солодким смаком меду насолоджуючись.

Провів Сергійович гостя до межі городу. А коли солдат уже кроків десять полем зробив, згадав любитель яечних макаронів про лігво снайпера. Згадав, гукнув солдата, щоб повернувся той. І повів його Сергійович межами городів до того місця. Показав.

– Днями знайшов! – сказав. – Ось, думав попередити тебе! Солдат, який мить тому Сергійовичу напідпитку видавався, враз протверезів.

– Дякую, Сергійович! – промовив він повільно і серйозно.

Потім руку потис і прямо від снайперської позиції вниз полем пішов. Не пригинаючись, не схиляючи голови, безстрашно.

Дивився Сергійович йому вслід, доки не розмила солдата нічна сірість, доки не зник він у ній. Настрій Сергійовича на ніч тихо-радісним став. Принесені солдатом у наплічнику крупи і консерви на підвіконні розставив: там і прохолодніше, і миші не дістануть. А потім у буржуйку вугілля додав та спати влігся.

Сергійович снігопад випадково помітив. Перед тим, як будильник накрутити на ніч та свічки загасити, припав він до вікна і видалася йому темрява завіконна живою.

Це тому, що зазвичай темрява мовчить, а тут ніби розмову віддалену, склом притишену, він почув. Зрозумів, звичайно, що це сніг шурхотить, зрозумів, що сніжинки, які у густій темряві падають, одна одної торкаються. Зрозумів, але щоб переконатися, не вдягаючись і лише на мить надвір визирнув. І одразу ж почув, як вхідні двері, які він від себе штовхнув, стесали з порога свіжу снігову пляму і провели красиве снігове циркульне півколо на порозі засніженому.

Одразу ж закрив Сергійович двері і замкнув усі її засуви, щоб уночі себе безпечніше відчувати. Загасив свічки. Закрив очі і випав на всю ніч із життя. А коли відкрив їх знову – у хаті прохолодно було, а за вікном новий ранок сірів.

«Нагодував» Сергійович буржуйку вугіллям. Зверху на неї чайник з водою поставив, розуміючи, що швидко він не закипить. Але нічого! Є у Сергійовича і час, і терпіння, і вугілля! До весни точно вистачить! А може, і до літа, якщо весна холодною і затяжною буде. Усього вистачить! І вугілля, і терпіння! А часу тим більше! Він тепер його власний! Доки живий!

Пригадалося, як пару днів тому солдату Петру він альбом з фотографіями батька і його моторолера з коляскою показував. Йому показував, а сам не дивився! А тепер ось захотілося. До чаю! Ніби солодке. А чому «ніби»? Спогади – вони і є ті солодощі, які без цукру життя смачнішим роблять! Фотографії ж усі старі, мирні! Довоєнні! Від післявоєнних батьківських до довоєнних своїх. Там і Віталіна з донечкою, і весілля сусідське, і виїзд у Слов'яногорськ на з'їзд пасічників!

Виклав Сергійович на стіл обидва альбоми. І коли, нарешті, прийшов час чаювання, став він перший альбом гортати. Знову затримав погляд на моторолері з коляскою, який тепер десь у Росії їздить. Кумедний транспорт, що не кажи! Недарма ніхто не вірить, що моторолер з коляскою взагалі існує! Щось у ньому від іграшки дитячої є! На наступній сторінці альбому батько з матір'ю, ніби і не старі, але вже зношені, із поглядами згаслими. Дурнуваті роботи вони мали. Мати комірницею у районній лікарні працювала.

Коловорот білизни у лікарні контролювала, адже вона весь час до неї поверталася: хворого підлікували чи навпаки, до моргу відвезли, білизну в прання з дезінфекцією, потім у прасування, потім до неї, а від неї зворотно на ліжка для нових хворих. А батько все життя маленьку техніку любляв, а для заробітку доводилося на великій їздити. Він навіть признавався синові своєму, що страшно йому за кермом КамАЗа сидіти, що боїться кого-небудь на дорозі вбити. «Машина ж важка, незграбна!» – повторював він часто. Ось на моторолері з коляскою йому було за щастя проїхатися!

Матір іноді з вітерцем з лікарні додому забирав. А помер якраз як ті, що чогось усе життя бояться: від інфаркту. Він навіть і не зрозумів, що у нього інфаркт. Тому і злякатися не встиг. Ніхто не зрозумів. Навіть фельдшерка сільська, по яку мама, як батькові погано стало, збігала. Тільки потім лікарі сказали, у чому справа. Добре, що батьки до війни не дожили. І лежать тепер разом за церквою розбомбленою не знаючи, що над ними на землі діється!

Наступні сторінки фотоальбому настроїв Сергійовича на краще перемінили. Там вже він у своїй стихії опинився, серед таких, як і він сам, пасічників. Їх прощальний пікнік на річці. Вечір біля багаття. Сусіди по кімнаті – Ахтем з Криму, з-під Бахчисарая, Гриша з Білої Церкви. Гарно і весело їм було утрюх, і кімнатка пансіонату, у якому усіх учасників з'їзду розмістили, хоч і була маленькою, але тісною не здавалася. Десь у записній книжці й адреси їх є з

телефонами!

Ось закінчиться війна, треба буде зв'язатися! А ще краще побачитися! Може, новий з'їзд зберуть і запросять його знову? Тільки від кого він поїде? Від обласної спілки пасічників навряд чи! Яка тепер спілка у Донецьку? А якщо і є, то тепер не обласна, а «республіканська», а значить, він уже не в її складі. А якщо та частина області, що в Україні залишилася і своєю столицею Маріуполь обрала, то, можливо, там тепер нова спілка пасічників засідає! Тільки він же ніби і не в «республіці», і не в країні. У сірій зоні він, а у сірих зонах столиць не буває!

Знову засумувалося Сергійовичу. І раптом стукіт у двері голосний.

Здригнувся він, але поспішати до дверей не став. Спочатку фотоальбоми на місце повернув, поклав їх зверху на велику інкрустовану шкатулку. Щільно дверцята шафи прикрив.

– Чого так довго? – замість «здрасте» спитав Пашка, до хати заходячи.

Слідом за ним увійшов незнайомий Сергійовичу чоловік років п'ятдесяти у камуфляжних штанах теплих і у чорній брезентовій куртці, дутій від додаткового підшитого утеплювача – чи то штучного хутра, чи то якогось ворсистого полотна.

Закрив за ними Сергійович двері. Озирнувся до гостей здивовано, не розуміючи причини їх приходу.

– А що трапилося? – спитав він строго у Пашки, не дивлячись на незнайомця.

– Що трапилося? – ледь чи не радісно здивувався той. – Ти чого, Серий? У календар не дивишся? Сьогодні ж День Радянської армії! Двадцять третє лютого! Ось, прийшли тебе привітати! Ти ж служив?

– Ну, служив, – Сергійович кивнув. – Водієм-механіком. Але ж це коли було!

У руках у Пашки блиснула пляшка горілки. Заходив він наче без неї. Мабуть, з кишені кожуха дістав. Сергійович перевів погляд на другого гостя, йому невідомого.

– Це Владлен, – представив його Пашка. – Товариш мій... то що, відзначимо? Ми подумали, що удвох неправильно відзначати! Якщо ми утрюх можемо!

У Владлена, круглолицього, з родимкою на лівій щоці і з густими, але акуратно підстриженими вусами, обидві бічні кишені куртки брезентової відстовбурчувалися так, ніби у кожній з них по літровій банці лежало.

Гість, ніби помітивши цікавість хазяїна дому до своїх кишень, витягнув звідти два згортки.

– Ми ж не з пустими руками, – сказав він, озираючись у пошуках столу.

Довелося Сергійовичу на стіл посуд і ножі-виделки діставати. Із згортків ковбасу напівкопчену, хліб і сало витягли.

– Ну огірки-помідори солоні у тебе ж є? – спитав Пашка, вішаючи кожуха на спинку обраного для себе стільця.

– Є, е, – закивав Сергійович.

Але найперше чарки з серванта дістав.

– Серий, може, гостю у кришталеву «туфельку» наллеш? Заради сміху? – запропонував Пашка.

Сергійович озирнувся і погляд його миттєво стер з обличчя Пашкиного хитру усмішку.

– Хай стоїть на місці, – суворо сказав Сергійович, – це весільний подарунок, а не гранчак!

Нарізав пасічник ковбаси і сала, солянку повну солі на стіл поставив. Літровку огірків солоних відкрив і півлітрову банку помідорів також. Пашка чарки казенкою наповнив. Він же, Пашка, і тост перший сказав: «За Радянську армію!», потім всі трое випили.

– Ти ж не служив, – жуячи шматок ковбаси, повернувся до Пашки Сергійович. – Чого це тебе за армію пити потягло?

– Так це ж за захисників! Ось за таких, як він! – Пашка показав поглядом на Владлена. Владлен кивнув, згоду зі словами Пашки показуючи. Він ще жодного слова у домі Сергійовича не промовив і тому хазяїн дому почував себе незатишно. Людина ж себе не тільки обличчям показує, а і голосом чи хоча б п'яною піснею! Недарма ж будь-які нормальні посиденьки піснями закінчуються! Та не п'яні ж вони ще.

– А ви звідки? – Сергійович подивився Владленові в очі і кивнув у бік вікна.

– Твое вікно не туди виходить, – вставив Пашка. – Він з мого боку, звідти!

– Та я взагалі-то з Сибіру, – заговорив, нарешті, гість. – Добровільно приїхав. Щоб вас захищати.

– Із Сибіру, – протягнув Сергійович у задумі.

– Так, – підтвердив Владлен. – У нас зараз холодніше, ніж у вас! Та і красивіше у нас!

– Чого це красивіше? – не зрозумів Сергійович.

Владлен подивився на Пашку. Пашка наповнив чарки.

– Давайте за перемогу! – запропонував Владлен.

– Давайте! – підтримав Пашка.

Сергійович чаркувавсь мовчки. Випив, як і інші, одним ковтком. Пальцем з банки огірок виловив і до рота відправив.

– То чого це у вас красивіше буде? – повторив своє питання Сергійович, огірок дожовуючи.

– Ну це, може, через війну, – спокійно заговорив сибірський гість. – Мало барв! Паркани сірі, вікна не прикрашені різьбою, лиштвами. Біднуvато якось!

– Це війна, – Пашка махнув рукою. – Після війни все буде красиво! Як раніше!

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=38572482&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.